

2) Hinduismus

Veselé náboženství

Veselé náboženství! Alespoň tak se jeví, když po sobě lidé rozpustile cákají červenou vodou a házejí vonavým práškem. Prášek prý dohromady s šafránem podněcuje vášně. Červená bezpochyby symbolizuje krev, nositelku života, a milosrnnou touhu.

Tento svátek (*hóli*) slaví za jarního úplňku větu veselé náboženství. V hinduistickém kalendáři je to poslední svátek u příležitosti ukončení zimní sklizně: lidé si přejí štěstí k začátku jara, vyměňují si dárky. Je to *svátek obnovy života*; dokonce i přísné sociální bariéry na chvíli padají. Lidé si odvažují říkat věci, které jinak neřekají.

Mnohé zřejmě pochází z kultů plodnosti, jež se odpradáвна vyskytovaly i v mnoha jiných kulturách. Jde o *stanodávnou lidovou religiozitu*, jež dosud žije především ve vesnicích. *Satkáráni s Bohem* zde neprobíhá v tichu, meditaci a zniternění, které ve svých představách často s hinduismem spojujeme, ale spíše v *orgiastické slavnosti* s tancem a hlukem, většinou k počtě četných vesnických božstev.

Avšak stejně jako nemůžeme odsuzovat křesťanství kvůli bujarému několika-
demnímu masopustu, nemůžeme ani posuzovat hinduismus podle čilého ruchu svátku *hóli*.

Kršňův tanec

V severoindickém *Vrnávanu* je slavení zmíněného svátku zcela zvláštní: probíhá k počtě *Kršňy*, inkarnace boha Višnu. Kršňa pro Indý představuje ideál pravého lidství. Často proto bývá přirovnáván ke „Křístovi“, Kristovi křesťanů. Stačí však vzpomenout na Kršňovo jinošství a rozpustilost, a rozdíl je hned zřejmý. Legenda praví, že Kršňa ve Vrnávanu vyrůstal mezi pastevci dobytka – jako nemluvně totiž záměnou za jiné dítě unkl před zavražděním, plánovaným králem Kansou. Svou sličností a hrou na flétnu obloznil pasyřky gópi a zvláště pak svou pozdější milou Rádhu. Zasypal ji zlatým deštěm květů. Při tanci se ovšem zmnožil, aby se mohl rozdat všem milovnicím.

Narážíme tu na bájný původ dodnes prováděných *mimických tanců (náča)*. Po-
nechme však na indických vykladacích, jak mají být tyto pasyřské scény chápány – zda jako jemně erotický milostný příběh, nebo jako věčná kosmická milostná hra Boha s jeho „milou“, s individuální duší, což je představa, která má své místo v mystice mnoha náboženství. Mnozí hinduisté každopádně tento tanec kolem osoby stojící uprostřed vnímají jako zobrazení osobního vztahu člověka (v postavě ženy) a Boha (v postavě muže): cit světské lásky a odevzdání (*Ráháha*) povyšují na lásku a odevzdání se Bohu (v postavě Kršňy). Tak či onak: Kršňa je nejoblíbenější ze všech hinduistických bohů. Avšak:

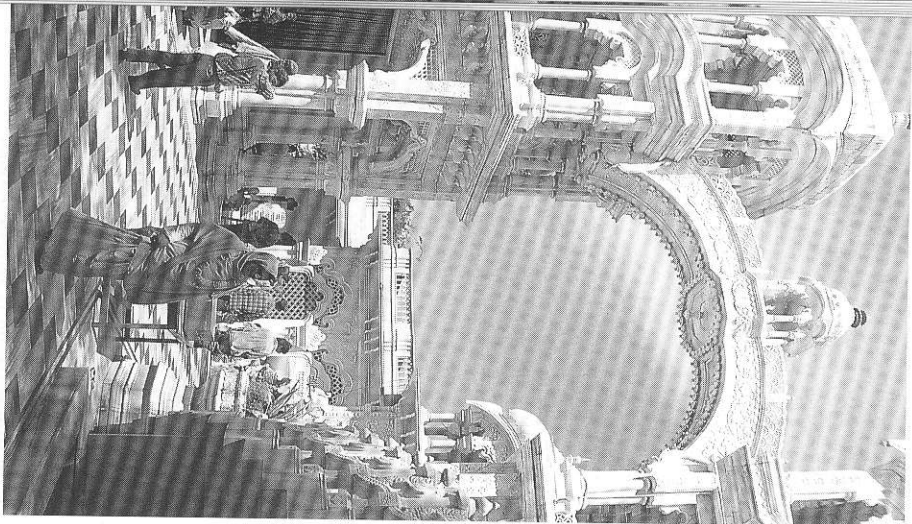
Kdo je vůbec hinduista?

Lidé přicházející do chrámu ve Vrindávanu jsou Indové. Z jedné miliardy Indů na světě jich dobrých 980 milionů žije v Indii a z tohoto počtu tvoří *hinduisté* asi 80%. „*Hinduista*“ a „*Ind*“ bylo *původně totéž*. Řekové, kteří se při ražení Alexandra Velikého (326 před Kristem) ocitli v údolí Indu, totiž místní obyvatele prostě označili za „Indy“. Stejně tak je potom nazývali i Peršané i Římané a později i obyvatele moderního evropského jazykového prostoru.

Dnes je však mezi „Indem“ a „hinduistou“ rozdíl: od 19. století označuje pojem „hinduismus“ pouze *indické náboženství* (ačkoli to je jen těžko oddělitelné od indické kultury, způsobu života a představy). Hinduismus je fakticky *souborný pojem* pro mnohost velmi rozmanitých, i když ne úplně rozdílných indických náboženských tradic a proudů – s výjimkou některých náboženství.

Kdo je tedy hinduista? Snaží by bylo říci, *kdo hinduista není*. Tak si alespoň z ne-snázi pomáhá indický zákonodárc. Hinduista je Ind, který není muslim (11%, tj. asi 110 milionů obyvateľ), křesťan (2,4%, tj. kolem 20 milionů) ani Žid (přesný počet není znám). Pro přesnost by bylo třeba doplnit, že hinduista také není síkh (0,2%), džinista (0,5%) ani buddhista (0,7%). Po všech těchto odpočtech hinduisté stále tvoří čtyři pětiny všech Indií.

Z uvedeného není na první pohled zřejmé, jak nebezpečné důsledky může mít volání fundamentalistických hinduistických skupin (Světová rada hinduistů, VHP) či dokonce politických stran (BJP) po nejen čistě indickém, nýbrž i zcela hinduistickém státě? „Hindšitina, hinduismus a Hinduistán patří k sobě: Hinduistán hinduistům!“ – to jsou choulostivá hesla! Hinduistické masakry na muslimech a nově též náštiné zášahy vůči křesťanským kostelům a zařízením i útroky na kněze a řeholnice mohou být důvodem k obavám o budoucnost dosud tak tolerantního indického státu.

Poutník ve Vrindávanu

Věčný řád

Název „hinduismus“ jsme pro indické náboženství vymysleli my, Evropané. Ve skutečnosti neoznačuje jednotné indické náboženství, nýbrž množství, celý soubor náboženství. Sami Indové své náboženství většinou označují termínem „*věčný řád*“. V klasickém jazyce Indů, sanskritu, to zní „*sarvātana dharmā*“, což je výraz, který velmi často používal Maháta Gándhí. Ústřední pojem „*dharmā*“ určuje všechno: řád, zákon, povinnost. Miněm ovšem není právní řád, nýbrž všeobjímající řád kosmický, který určuje všechny životy a který všichni lidé musí dodržovat bez ohledu na to, ke které kasty či třídě patří.

Vybavuje se nám zde jakýsi *základní étos*, se kterým jsme se mohli setkat už u australských domorodců: základní řád, předávaný od počátku. Přitom je však také zřejmé, že v hinduismu nejde v první řadě o formulace dogmat viry a pravověrnost. Hinduismus nezna učiteleský úřad. Jde však o správné jednání, správný ritus, zvyky – všechno to, co vytváří životnou religiozitu. A také tím nejsou v první řadě myšlena určitá práva, jež má člověk vůči druhému. Míneho je spíše velké určení člověka, *povinnosti*, které má: povinnosti vůči rodině, společnosti, Bohu a bohům.

Síla a slabost

Síla náboženství věčně *dharmy* je zjevná: je jí jeho velká síla. Některé rituály a zvyky mohou přetrvat stovky let. A všude, kde je toto náboženství dostatečně pružné, může i zcela protichůdné názory integrovat, nikoli potlačovat.

Nepřehlédnutelná je však i jeho *slabost*: takovéto náboženství může ve svých rituálech, učení, předpisech a praxi ustnout. Dost často se dnes vychvalují staré indické ideály a ignorují aktuální společenské neřady.

- „Věčným řádem“ předurčené společenské neřady se rády dovolávají svých odjakživa daných práv a privilegií. Opomíjejí přitom svoje povinnosti a dělají všechno pro to, aby si udržely monopol na moc a vzdělanost.
- *Fundamentalisté* mohou proti navrhovaným změnám struktury a zlepšení vzta-hů vždycky namírat „tak to bylo v Indii vždycky“, „jinak to nebylo“, „kdyby to bylo jinak, bylo by to špatně“.
- Naproti tomu *kritičtí myslitelé a reformátoři*, kteří by chtěli změnit status quo historicky ustaveného společenského pořádku (třeba postavení ženy, nejvyšších kast či lidí mimo kasty), to mají těžké.

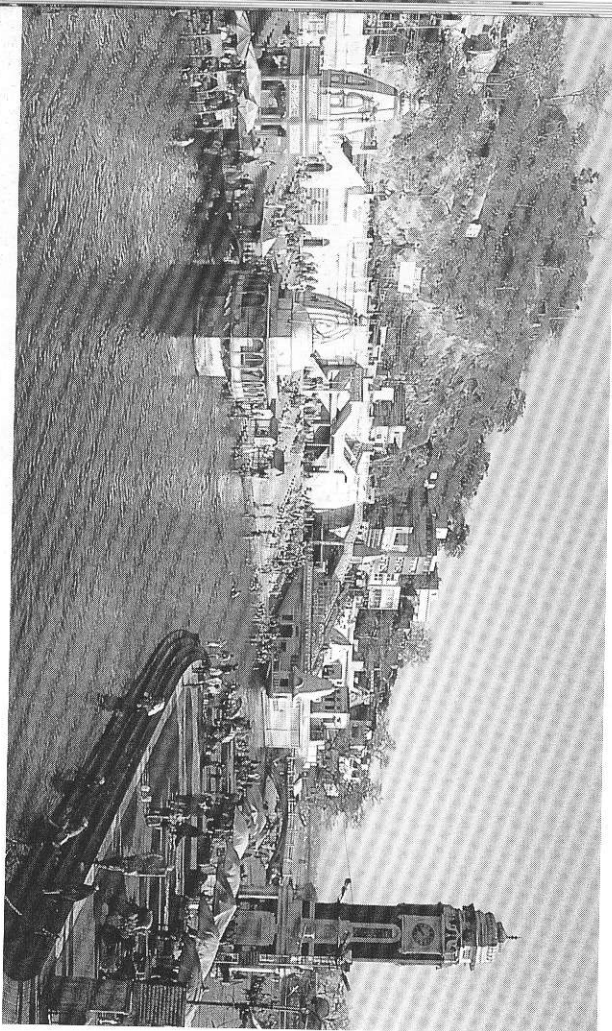
Přesto zná historie indického náboženství i *reformní posuny a změny paradigmatu*: přechod k nové celkové konstelaci – často stěžejí postřehnutelný, protože prvky jedné epochy jsou ve změněné podobě převzaty i do epochy nové, a často nevymezitelný, protože doba sepsání mnoha spisů se nedá jednoznačně stanovit.

Matka Ganga

Všechno v kosmu má svou dharmu, své určení, svůj řád: bohové, lidé, zvířata, rostliny i neživá příroda. I řeky a veletoky mají své určení. Mají proudit, očisťovat, nést, ale také unášet, ba i ničit.

Od sněhem pokrytých himálajských hor bohů přichází veletoka, který se po 2700 kilometrech vlévá do Bengálského zálivu – Ganga. Pro hinduisty není významnější a posvátnější řeka. Na rozdíl od „mužského“ moře je „ženská“: nazývají ji „*Matka Ganga*“, znají ji jako bohyni Gangy. Voda z ní se používá při všech náboženských obřadech (*puńdža*). Doušek Gangy často dostávají umírající.

Ganga – „*řeka života*“: pro hinduisty je *obrazem samotného hinduismu* – její uplynání, líné, zdánlivě pomalé, a přece nezadržitelné, někdy prudce strhávající. Stále stejná, a přece stále jiná. Často průzračná a čistá, jindy kalná a neprůhledná. Hojně zúrodnňuje, někdy se ale vylije z břehů a utopí část stvoření ve svých vodách.

Haridvar, známé město poutníků

K čemu je koupel v Ganze?

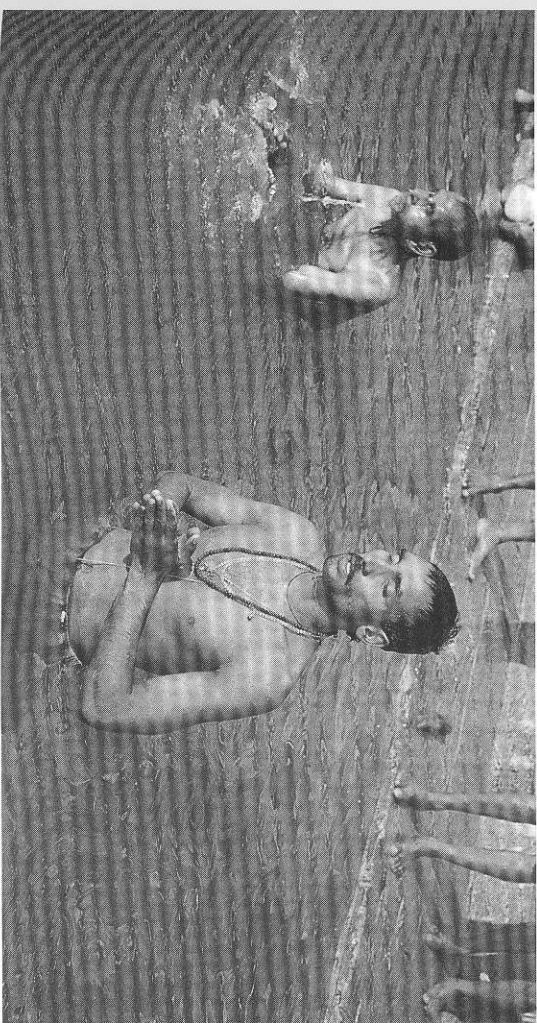
Mladá Ganga sestupuje z hor do nížiny ve dvousetisícovém městě 214 kilometrů severozápadně od hlavního města Dillí: *Haridvar* je jedno z nejposvátnějších měst Indie. Odědávna je to jedno z nejznámějších poutních center a východí bod pro celou horskou oblast s poutními stezkami stoupajícími až do výše 4000 metrů.

„Haridvára“ znamená „*brána Hariho*“, přičemž Hari je pouze jiné jméno boha *Višnu*. Ten zde zanechal otisk své nohy: „*Hari-ke-čaran*“, „*Višnuovu šlapotu*“, jež je také ve městě hlavním lákadlem. Řeky byly v Indii vždycky pokládány za svaté, avšak přístupy k vodě, k pití a koupeli, které navštívila tak mocná bytost jako *Višnu* (a na nichž se proto mohl stát zážrak), platily za obzvlášť posvátné.

Záčátkem roku 1998 přišlo do Haridvaru pět milionů poutníků na velký svátek *Kumbhaméla*, slavený jednou za čtyři roky. Proč však poutníci *ustupují do řeky*? Nejde v první řadě o důvody hygienické, nýbrž o rituální povinnost očistit se od hříchů: „*Náš duch* a naše *tělo*“ – mladý *Ind* uvádí obojí právě v tomto pořadí – „*se sjednotí*. A to nám zajistí pokoj ducha, pokoj duše.“

Od nejstarších dob *Indům* tato koupel (*snana*) slouží jako úkon očisťování (*sodhana*). Správným provedením se dosáhne tělesné očisty a duchovní svatosti. Lépe než ve stojatých vodách, či dokonce v moři, kde se hromadí veškerá přajednota, se tak děje v tekoucí vodě pramene či řeky. A která řeka může být vhodnější a účinnější než nejposvátnější z řek *Matka Ganga*? V Indii se říká, že at člověk použije jakoukoli vodu, má na ni pohlížet jako na vodu *Gangy*, i když z *Gangy* není. Na svatých schodech do koupel (*gháťech*), jež mají usnadnit přístup do vody, se větší spojuje se zemí a nebem.

Ten, kdo se koupel, s oblibou ráno přináší obětní dar slunci, velkému dárci energie. Celý se umyje a důkladně si vydrhne všechny údy. Následuje obřad tzv. pomolení (*muńdžána*): kvůli celému očisťení se větší úplně potopí pod vodu. Nakonec nabídnou oběma rukama díl vody slunci.

Posvátné očisťování v řece Ganze

Po kultuře povodí Indu: Árijové

V povodí Gangy se vyvinula vyspělá kultura už v letech 1000 až 500 před Kristem. Úplně první velkou indickou kulturou je však Harappa, jejíž předchůdci spadají do 4., a dokonce i do 7. tisíciletí před Kristem.

O životě *matnádi Indu*, po nichž dostali Indové jméno, toho dnes víme velmi málo. Jisté je každopádně to, že nižná povodí Indu na území dnešního Pákistánu je *třetí velkou kolébkou vyspělé kultury lidsna*, srovnatelnou snad jen s Mezopotámií a Egyptem, kde byla vysoká kultura rovněž spjata s písmem. Kultura Indu prožívala svůj rozkvět už ve 3. a 2. tisíciletí před Kristem. Její písmo však dosud není rozšifrováno. Teprve v poslední době se zřejmě podařilo rozluštit některá slova. Co vše se v jejím písemnictví ukrývá, se však můžeme pouze dohadovat.

Existuje ovšem mnoho vykopávek zbraní a rozličných předmětů denní potřeby, především tisíců *pečetidel* zhotovených z masťku, jichž se nejvíc našlo ve městech Mohendžo-Daro a *Hanppa* (to dalo název celé kultuře). Co ale na pečetidle znamená bájně zvíře jednorožec, za jehož domovinu bývala v antice Indie považována? A jakou funkci má na pečetidle sedící muž, „Pán zvířat“ – je to jakýsi „Protošiva“ nebo meditující „jogin“? V každém případě se mnoho vědců domnívá, že některé indické dechové a meditační techniky – stejně jako prvky kultu plodnosti – spadají už do kultury Indu. Pravděpodobně jde tedy o *předstupň hinduistického náboženství*.

Víme pouze toto: vyspělé státy Indu i se svým zemědělstvím, zavlažovacími systémy a řemesly se okolo roku 1750 před Kristem zhroutily. Bylo to z důvodu náhlých klimatických změn? Nebo pozvolným vnitřním rozkladem, k němuž vedla regionalizace? Nebo v důsledku násilí a války? Jisté je, že mezi lety 1700 a 1200 před Kristem do tohoto kraje přicházejí úplně jiné národy kočovných kmenů. Říkali si „Árijové“ („urození“ či „vznešení“). Odkud přišli? Původně pravděpodobně sídlili na jihu Střední Asie, tak jako mnoho dalších národů, které kdysi patřily ke stejné jazykové rodině i k témuž kulturnímu prostoru, a nazývají se proto Indoevropané (dříve též Indogermáni): nejen Germáni, ale i Kelové, Slované a obyvatelé Pobaltí, dále románské národy a Řekové a spolu s Fránci právě také Indové.

Již záhy se Indoevropané rozštěpili. A tak ti, kteří se nazývali Árijové, zřejmě přešli přes Íránskou vysočinu do údolí Indu a posléze také Gangy: od roku 1000 před Kristem na její horní tok a od roku 850 před Kristem i na dolní. Všude tam tehdy žili lovci a sběrači používající pouze zbraně z bronzu. Šlo o obyvatelstvo tmavé pleti, a tak se jim světlí Árijové, disponující již železem a koňmi, ve všech ohledech cítili nadřazení (od té doby až dodnes je mezi Indy výše ceněna světlá barva kůže). Přesto Árijové podobně jako Mezopotámci či Egypťané nevytvořili velkou jedinou říši, ale množství malých království, z nichž teprve o mnoho století později vznikl velký celek. Původní obyvatelé se pak v silně hierarchizované společnosti usadili na nejnižších stupních.

Strukturovaná společnost

Když v nějakém indickém městě potkáváme takové množství různých lidí a když na tomto subkontinentě vnímáme především davy (následkem předlínění tak nesmírné), snadno získáme dojem, že tu je jen beztrvárá masa, která se dá nejlépe rozdělit na chudé, jež nevědí, co budou jíst, a bohaté, kteří žijí v nadbytku. Takové dělení je však příliš jednoduché: snad žádná společnost není tak strukturovaná jako indická. Každý by zde dokázal okamžitě říci, jaké má v této společnosti místo, jaký status. Závisí to v první řadě na kaste.

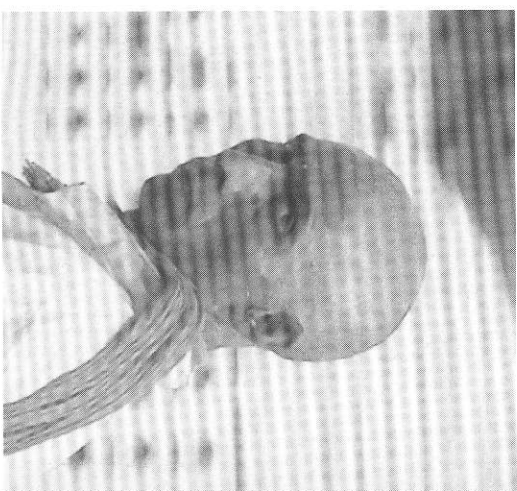
Pokud někdo z Evropy ihned spojuje *kastovní řád* se zaostalostí, nespravedlností, vykořisťováním a fatalismem, neměl by zapomínat: i v Evropě jsme až dlouho do 20. století měli čtyři skutečně uzavřené společenské vrstvy, nazývané „stavy“: klérus (který si dodnes snaží udržet jisté zvláštní znaky stavovské příslušnosti – stavovský oděv, privilegia a povinnosti), šlechtu, „třetí stav“ – „lid“, měšťanstvo (jež svá základni práva dokázalo prosadit až po revoluci ve Francii) a konečně dělnictvo, jež dosáhlo plně rovnoprávnosti až ve 20. století.

V *Indii* je tomu odpradáвна podobně:

- nejvýše stojí „klerikální“ elita *bráhmánů*: k nim patří kněží, básníci, myslitelé, učenci,

- za nimi následuje aristokracie – *káttijové*: válečníci, vládcové,
- po nich mnohdy bohatí *vaišjové*: obchodníci, rolníci, řemeslníci,
- nejnižší stojí masa *šúdrů*: otroci, dělníci, proletariát – zhruba 500 milionů,
- navíc je tu okolo 150 milionů lidí, kteří nepatří k žádné kaste: „nedotknutelní“, které Gándhí eufemisticky nazýval „božími dětmi“ (*baridžan*).

Indové tvoří čtyři společenské vrstvy nenazývají „stavy“, nýbrž „*varny*“ (barvy), což zřejmě souvisí s jejich počátkem. Až portugalská kolonizátoři je nazvali „*castas*“ – z latinského *castus* (čistý). Toto označení ukazuje na cosi zásadního: tak jako dříve u stavů v Evropě i lidé v Indii rádi uzavírají sňatky „podle stavu“, v rámci své kasty (endogamie), a jedí pokud možno se sobě rovnými (komensalita). A stejně jako se stavy v Evropě skládaly z ne-společných menších jednotek (různé stupně duchovenstva, šlechty, cechů), i v Indii existují podkasty zvané „*džáti*“ (zrození). Jejich počet je nesmírný, jednoznačná klasifikace kast do dneš neexistuje. Při sčítání v roce 1881 bylo jen v centrální provincii registrováno 25 000 názvů kast.

Indická společnost je rozdělena do čtyř kast

Kde se vzaly kasty?

Přirozeně se nabízí otázka: *Odkud* toto rozdělení celé společnosti do *kast* pochází? *Historické bádání* na to odpovídá různě:

- Jedna odpověď praví, že vychází z profesní specializace. Avšak kastovní řád je víc než jen společenský fenomén, ačkoli je určující právě pro volbu povolání.
- Podle jiné verze jde o stavovský řád, který založili kněží. Ale opět: kastovní řád není pouze fenomén náboženský, i když bráhmani k jeho ustavení a upevnění přispěli.

Stejně byl spíše celkový historický vývoj. Nedá se popřít toto: *Aryové*, kteří přišli do Indie odjinud, se chtěli odlišit od podřízeného obyvatelstva tmavé pleti a *uchovat si „čistotu“*. Ony skupiny „sociální barvy“ – *varny*, se jistě utrářely už v té době. Již záhy samy sebe chápaly jako náboženské ustanovení, byly hierarchicky uspořádány a dostaly jméno.

Již v *nejstarší indické literatuře* Rgvédě (ovšem až v její relativně pozdní části) najdeme náboženské zdůvodnění hierarchie kast. Povšimněme si *Chvalozpěvu na Purušu*, kosmickou prabýstost podobnou člověku, z níž pochází celý svět (Rgvéda 10,90). Zatímco tři čtvrtiny této zvláštní bytosti jsou duchovně-transcendenní, čtvrtou čtvrtinu bohové vložili do obecního ohně. Tak vzniklo všechno, co jest: sbírky védských textů, zvířata a právě čtyři lidské třídy, končně i hvězdy, živly, nebe a země.

Jeho

„Prabýstost (Puruša) s tisíci hlavami,
s tisíci očima, tisíci nohama
pokryla celou zemi vúkol...
Jen on je celý tento svět,
a vše, co bylo tehdy, a co bude,
Pán je nad nesmrtností...“

Čtyři vědy

Z něho jako zcela spálené obětní zvíře
vznikly hymny a zpěvy...
a co slouží jako obětní řeč.

Zvířata

Z něho pochází kůň, a navíc
s řezáky po obou stranách
z něho vzešlo kraví plemeno
kozy a ovce.

Lidské třídy

Bráhmany stala se jeho ústa,
vdlečnky jeho paže
z jeho stehen, nohou *obchodníci*,
kmáři tehdy byli srovnáni...

Nebe a země

Říše povětří byla z jeho pupku,
obloha z hlavy srovnána,
země z nohou, z uší pak
póly, tak byl svět učiněn.“

Můžeme si však povšimnout: v tomto textu ještě není *ostří hranice* mezi kastami, vylučující sňatek příslušníků různých tříd a změnu kasty. Tu najdeme až ve vlivném *Manuově zákoníku* („*Manusmriti*“), pravděpodobně 3. století před Kristem), odvozeném od praotce lidstva Manua („člověk“). Právě tento zákoník se stal *základem hinduistické společnosti*, jejího náboženství a vztahů – je to první a nejdůležitější dílo tzv. *védské* „tradice“ („*smriti*“).

Teprve ve středověku se prosazuje *kastovní rigorismus*, předurčující nejen sňatky, ale i volbu povolání a společenskou prestiž. V samém centru stojí představa *rituální čistoty*. Její stinnou stránkou je strach před poskvrněním. Znečišťuje totiž už tělesný dotyk s příslušníkem nižší kasty, ještě více ovšem společně jídlo, zásadní znečištění pak působí sexuální styk. Každá nečistota vyžaduje odpovídající očištění – pokud je vůbec možné. K tomu bráhmani vypracovali bezpočet předpisů: příkazy, zákazy, očištění rituály, ale i exkomunikaci. Ta je zvlášť závažná: nižší kasty jsou vyloučeny i ze studia indických svatých knih – *véd*.

Duch véd vane dodnes

Na prahu 21. století se již všeobecně nemá za to, že by do véd měli být zasvěceni pouze příslušníci tří vyšších kast a že by pouze oni směli slyšet a studovat jejich svatá slova. Zasvěcení tradičně probíhalo v obřadu, který bychom snad mohli přirovnat ke křesťanskému křtu. „Druhé zrození“ bylo slaveno přehozením bavlněné šerpy (tzv. bráhmanské šňůry; snad rituálního pozůstatku někdejšího roucha) přes levé rameno zasvěcovaných. Pouze tito „dvojitozencí“ byli oprávněni slyšet zjevná svatá slova a účastnit se odpovídajících rituálů.

Po celé Indii se dnes najdou osoby a křupy, jež se snaží svou zemi, rozdělenou národnostními skupinami, kastami, náboženskými a stranami, přivést k větší jednotě. V Haridvaru je velké duchovní centrum *Šantikundž* s akademií pro 2 000 studentů, určenou ke vzdělávání budoucích učitelů. Centrum inspirovalo morálně-duchovní probuzenecké hnutí, jež se stalo výzvou „všem lidem bez ohledu na kasty, vyznání, pohlaví či náboženství“. Vedle hlubšího studia moderních duchovních a přírodovědných disciplín jsou studenti cíleně vedeni k působení proti velmi rozšířené nevědomosti, fanatismu, nenávisti, nesvárům a rozkolu a také ke spolupráci ve prospěch porozumění, harmonie, jednoty v různosti, míru a *lidskosti*. Odkazují přitom především – v linii, kterou představuje Dajánanda (1824–1883) a založení sociálně-reformní a národní „*Árya Samáždže*“ (Společnosti *Árijů*) – k hinduismu v jeho původní podobě: k autoritě *véd*, onoho posvátného

„vědení“, jež většina věřících hinduistů dodnes považuje za zdroj veškeré indické kultury.

Co při takovém vedském ranním rituálu dělá malá skupina studentů? Ráno se obrací k vycházejícímu slunci: k „Podněcovateli“ (*Savitari*), slunečnímu bohu, který dává světlo a život a potírá temnotu a její nebezpečnosti. Jednotlivé verše pak jsou zahajovány *prastabikou* „*óm*“, jež je symbolem hinduistického duchovního poznání a síly. Nakonec se recitují nejznámější vzývání či mantry, jež příslušníkům vyšších kast šepťají do ucha již při zasvěcení a které se mají denně modlit. Je to *gájarimanttra* (či *sávitrimanttra*), jedny z nejpovázanějších veršů Rgvédy (knihy III, verš 62.10). Tato mantra se považuje za trest vedského zjevení, jež existuje v deskřích překladi:

„*Om*, ta sláva boha Savitara, která vše převyšuje!
záte božského,
o ní přemítáme.
Ať dovede nás k poznání!“

I nehinduista by měl vědět, že věřící ranním vzýváním nesvolávají jen počehnutí slunce (*sávitri*) na zemi. Spíše jde o vyslovení mystické formule nesmírné síly a moci, pro niž je mantra nazývána *Vedamatri* („matka vědy“). Proč? Jejich 3x8 slabik obsahuje jádro všech čtyř véd a má mít očistnou sílu. Árya, který by snad snědl „nečisté“ jídlo, by se podle tradiční představy musel pro obnovení čistoty podle závažnosti přestupku stoosmkrát či tisícosmkrát pomodlit *gájarimanttra*.

Ústřední poselství rituálu těchto mladých lidí je však pozitivní: slunce, jež dává život, ale může i ničit, je obdarovává svou energií, aby se stali lepšími a aby také jiným lidem prokazovali dobrotiní. V hinduismu se ovšem lidé nespokojují pouze s rituály, ale snaží se také o studium klasických svatých textů.

Posvátné texty hinduismu

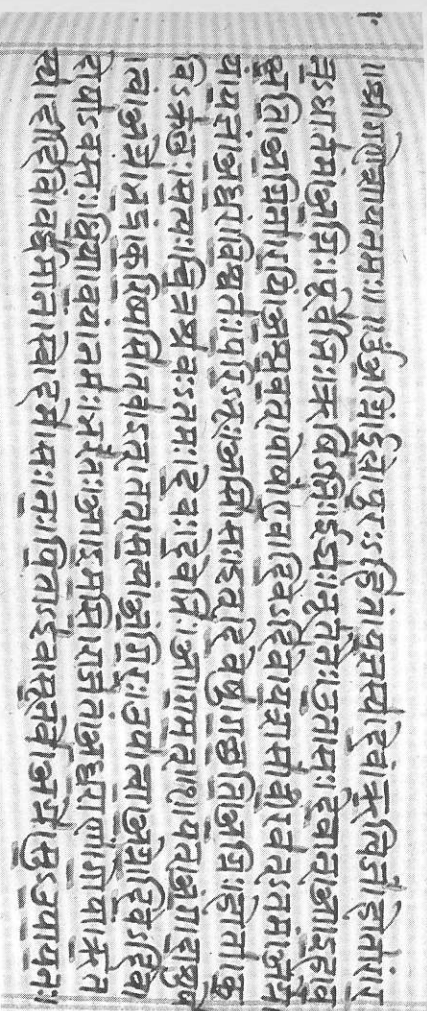
Na univerzitě Gurukula v Haridvaru studenti s nemalým zápalen studují *védy*, svaté „vědení“. Tento nejstarší doklad kultury Áryů se rodil v dlouhém časovém období, pravděpodobně někdy od roku 1500 před Kristem, v nejstarších vrstvách snad v prostředí kněžských rodin. Byly v něm „schváleny“, shrnuty a zároveň do jisté míry harmonizovány; zčásti systematizovány a doplněny obecně rozšířené představy a praktiky. Předávaly se pak ústně z generace na generaci. Podle obsahu, literární formy a doby vzniku můžeme dnes védy rozdělit zhruba do čtyř sbírek (*sambhít*):

- *Rgvéda* („vědení ve verších“) – hymny k bohům, vznikala mezi roky 1700 a 1200 před Kristem a pak i později v povodí Indu,
- *Sámanvéda* („vědení ve zpěvech“) – příručka pro výkon předpěvčáka při obětování,

- *Jadžurvéda* („vědení obětích průpovědi“) – sbírka obětích textů,
- *Atharvavéda* („vědení, obětníků“) – pozdní sbírka neknižských magických a okulturních textů a rituálů.

K nim dále patří řada *vykladových spisů* se známými názvy:

- *bráhmany* („vyklady bráhmanů“) – obsáhle kněžské sbírky literárních textů dávajících vysvětlení a návod k obětním rituálům; jsou přiznane jednotlivým vědám,
- *áranjáky* („lesní knihy“) – dodatky k bráhmanům, mysticko-spekulativní poesie a alegorické vyklady velkých rituálů, vyučované v lesích daleko od vesnic kvůli své údajně nebezpečnosti pro nezasvěcence,
- *upaníšady* – významně spekulativně-filozofické texty: nejprve součást bráhman a áranjáky, později oddělené, kompilované do samostatných textů a posléze (až do středověku) stále doplňované dalšími texty.

Posvátné hinduistické texty, šířené dříve ústně

Jde o spisy rozsáhlé, dohromady šestkrát delší než bible! Pro věřícího hinduistu mají božskou autoritu. Považuje je za *šruti*, „slyšenou“ a „zjevenou“ část indické náboženské tradice. *Smṛti* („rozpomínání“) jsou naopak texty nezjevené, pokládané za ztělesnění lidského úsilí o porozumění zjeveným pravdám. Jako součást jejich autentického a tradičního věrného předávání však mají srovnatelný význam a těší se podobné vážnosti. Spolu s již zmiňovaným Mannovým zákoníkem se k nim řadí *védangy* a *šástrý*, eposy a purány.

Všechny tyto texty jsou sepsány, či spíše „uspořádány, přivedeny k dokonalosti a dovršeny“ v *sanskritu*. Sanskrit je posvátný jazyk hinduismu. „Jazyk bohů“? Fakticky jde o jazyk árijských kmenů, které do Indie připutovaly ze severozápadu. V průběhu staletí se však velmi zdokonalil, vytržil a terminologicky vysoce diferencoval.

Dnes je ovšem sanskrit „mrtvý“ podobně jako latina. Jako klasický jazyk svatých textů a literatury jej nadále studují a pěstují bráhmáni a vzdělanci. Severoindický jazyk hindi, který je od roku 1965 oficiálním jazykem země, je sanskrem silně ovlivněn. Sanskrit má nadále zásadní význam pro náboženskou tradici, především pro náboženské rituály.

Obřad ohně a věčný koloběh

Prostí lidé se ovšem o svaté texty příliš nesarají. Celá indická tradice je tak velkolepá, přitom téměř polovina Indů dodnes neumí číst a psát, okolo poloviny školou povinných dětí nechodí do školy. Pro všechny tyto lidi jsou důležité především nesceně náboženské *rituály*, jež hinduistu provázejí po celý život a které je možné vykonat v přírodě, doma či v chrámu.

Věřící hinduisté dodnes slaví *obřad ohně* – at už na prostém ohništi, nebo na umělecky provedeném oltáři na univerzitě Gurukulá. Již ve védách *ohně* používá nejvyšší úcty. Je to pochopitelné. Ve počátcích svého vývoje přece znal člověk sílu ohně téměř výlučně z požárů zažehnutých bleskem. A když se naučil sám její rozdělat třením dřev a využívat k svému prospěchu, znamenalo to zásadní krok v jeho kulturním vývoji (v antickém Řecku je tento zvrát spojen s prométheovským mýtem). Není tedy divu, že oheň hraje v indickém náboženství od počátku ústřední roli: oheň na nebi jako slunce, ve vzduchu jako blesk, na zemi jako prostředek k přípravě pokrmu, při rituálech jako obětní oheň a při spalování mrtvých těl jako médium, které duše zemřelých přenese do nebes.

Obřad ohně

Personifikací ohně je zřejmě bůh *Agni*: ve védách je to první a nejstarší obětní kněz, který spojuje tři světy: nebe, povětří a zemi. Vedle božského krále Indry, boha oblohy, počásí a válek, je *Agni* nejdůležitějším bohem. Je mu věnováno mnoho hymnů a bráhmáni mu přinašejí oběť za zachování kosmického řádu. *Agni* oběť přijme, spálí a nechá ji vystoupit k bohům. Vše je velmi přesně stanoveno: volba obětního místa, sběr dříví na oheň, zřízení ohniště, příprava obětních darů, rozdělení a udržování ohně, doprovodné zpěvy, rituální úkony a modlitby.

Pro každého *Áriu* byla předepsána ranní a večerní modlitba (*samhitá*). Oheň má být pro lidi už od mládí symbolem růstu, úsilí o pozvednutí, odevzdání se. Zároveň má symbolizovat *věčný koloběh přírody*: oheň směřuje od země vzhůru a spolu se spálenou hmotou nese vodu, nositelku veškerého života, k nebeským výšinám, kde se mění v oblaka a odkud se nakonec jako déšť opět vrací na zem, aby hmotu opět probudila k novému životu. Copak to vše není věčný koloběh bez začátku a konce? Již v bráhmanách je na pozadí této představy položen základ učení, jež v upanišádách jako „učení pěti ohňů“ hledá první koherentní odpověď na otázku, odkud a kam spěje člověk. Učení se tu rozvíjí do cyklické představy věčnosti a v etizované formě („učení o karmě“) později našlo stoupence v celém hinduismu. Přestože se zjevně vyvinulo později, mnozí jej považují za ústřední dogma indického myšlení.

Převtělování a víra v karmu

Víra v cyklické převtělování zemřelých, ve „stěhování duší“, není indickým vynálezem. Odedávna patří k pokladu tradice mnoha kultur po celém světě. Ovšem v Indii rozhodně nepanovala ani nepanuje jednota v tom, jak si *představovat osud zemřelých*. V raném védském období se zprvu věřilo, že zároveň se spálením těla mrtvý dospěje přímo do věčného zatracení v podsvětí, nebo do rajske blaženosti v nebesích. Brzy se však vlnoutla pochybnost: co když člověka v nebi čeká „další smrt“ a zemřelý se bude muset vrátit k nové existenci na zemi, aby smrtí opět vystoupil do nebe?

O otázce, co tento cyklus ovlivňuje, se ve všech dobách vedly spory. Nejdříve se zrodil názor, že na Měsíci, jenž je bránou nebeského světa, sedí strážce, který se zemřelých *vyptává na jejich život*. Odpovědi pak určí jejich další osud. Podle pozdějšího bráhmanského pojetí však měly další osud ovlivnit především oběti, jež zemřelí vykonali zaživa. Slovesem „*konat*“ byl nastolen zásadní motiv, z něhož se v indické tradici zrodila tzv. *teorie karmy* (sanskrtské „*kr*“ znamená „jednat“, „konat“). Rozhodující přitom bylo, že se chápání lidského jednání začalo vzdalovat od mytických a rituálních představ. Jde o složitý proces, jenž se dá vysledovat v upanišádách: rozhodujícím kritériem pro způsob dalšího převtělení se nakonec stává život, *morálně správné jednání* zemřelého během jeho života.

Představa *cyklického běhu času a události* má dodnes pro Indý i mnohé jiné suggestivní sílu. Copak se neopakují i všechny děje v přírodě? Dráhy hvězd, roční období a měsíční fáze přicházejí i odcházejí. Den se střídá s nocí. Pro Indý je to všechno varovným znamením, že velcí nebudou vždycky velkými a malí navěky malými. Ale podle dnešních fyzikálních znalostí neprobíhá v přírodě kruhový pohyb, nýbrž – od atomových jader až po hvězdy – nevrátne *dějiny* v určitém směru: od velkého třesku před miliardami let až k určitému konci.

O „*konci tohoto světa*“ ovšem pojednává i indická mytologie, zachycená třeba v Manuově zákoníku. Podle něho se nacházíme ve čtvrtém „věku světa“ (*juga*) v šestém tisíciletí kalijugy. Žádný apokalyptický strach však v Indii nepropuká. Proč? Protože podle později vypracovaného počemho systému má od roku 2000 uplynout ještě 426 000 lidských let, než po celých 12 000 božských letech (což je 4 320 000 lidských let) dospěje ke konci tzv. božský věk světa (*mahájuga*)! A tisíc takových božských světových věků je jen jediným dnem Brahmny; po němž bude po zničení světa následovat stejně dlouhá Brahmova noc světového klidu. Teprve pak skončí jedna perioda světa. Tak se uzavírá kruh věčně stejného, postupně se odvíjejícího časového cyklu – a právě tak zase znovu začíná.

Věk světa	Trvání	Mezidobí	Božská léta	Lidská léta
Kritájuga	4 000	2 x 400	4 800	1 728 000
Tretájuga	3 000	2 x 300	3 600	1 296 000
Dvaparájuga	2 000	2 x 200	2 400	864 000
Kalijuga	1 000	2 x 100	1 200	432 000
1 Mahájuga			12 000	4 320 000
1 Kalpa			24 milionů	8,64 miliard

Krise védského obrazu světa: upanišady

To všechno jsou vybroušené teorie a spekulace, jimž je dvoje bující občtní mystika věd na hony vzdálena. Avšak stejně jako v antickém Řecku přestala časem ryze mytologická reflexe světa stačit. I zde člověk dospěl k filozofickému nazírání a *hledal původní jednotu* za vším a ve všem: *tad ékam* („to jedno“). O tom hovoří například hymnus o stvoření v Rgvédě (Kriha X, 129, 2): Na počátku času nebylo jsoucí ani nejsoucí, nýbrž jen toto jedno, a kromě něho nebylo nic...

Tedy změna paradigmatu. Velice dlouhá ovšem byla cesta od *bráhma*n s jejich ezoterickou občtní vědou (a tápavým úsilím o pojmové uchopení a konkretizaci oné první a poslední skutečnosti) k prvním koherentním filozofickým koncepcím

ranných *upanišád*, jež vznikly mezi 8. a 4. stoletím před Kristem a jsou považovány za „konec věd“ (*védanta*) a uzavření *živených částí* – *šruti* – indické náboženské tradice. Je v nich nasolena víze jednoty, jež společně s povolna se prosazující vírou v převrtelování a karmu budují novou konstelaci *nábožensví doby upanišád* (paradigma II). *Upa-ni-šád* znamená „poblíž (*upa*) někoho či něčeho (*ni*) sedět (*šád*)“. Na znamení úcty sedět jako žák u nohou učitele a být uveden do zpravidla tajného učení. Upanišady totiž samy ustavičně zdůrazňují tajnou povahu své nauky. A nenabízejí ani jakousi „základní nauku“, ani provázaný naukový systém! Všechny tyto texty se vykazují různými literárními styly a zároveň obsahují širokou paletu rozličných nauk a koncepcí – otázkami po individuálním osudu člověka počínaje a vztahem lidského já k absolutnu konče. Hledání jednoty je však nepřehlédnutelné.

Hledání jednoty

Ve všech nábožensvích existují epochální převraty (změny paradigmatu), při nichž ucelený obraz světa vystřídají počátky nového revolučního myšlení. Nejinak tomu bylo v Indii, kde se již záhy především na *bráhma*ny. Ti se totiž čím dál více stávali jakýmsi klérem

- Kritika mříža především na *bráhma*ny. Ti se totiž čím dál více stávali jakýmsi klérem se stále složitějšími předpisy a doslova obětní vědou. Důsledkem toho byla další privilegia a vzrůst moci bráhmaňů (jako rádců vladařů).
- Kritika ovšem směřovala i k *bohům*: Existovalo velmi mnoho a velmi protikladných bohů. Mnozí nebeští (*dévové*) a podsvětí (*asurové*) bohové se jako bytosti světa a řádu – nebo naopak temnoty a chaosu – vládnoucí univerzu chovali až příliš často lidsky a mohli budit zdání, že dharma, světový řád, není stabilní.
- Vystoupili tedy radikální reformátoři: jednak *Buddha* a jednak zakladatel džinismu *Mahávira*, kteří odhodili autoritu věd a bráhmaňů a oddělili se od hlavního proudu hinduismu.

Právě tady se však připravovalo cosi nového a velkého. Otázka zněla: copak nad veškerenstvem není žádná jednotat? A stala se východiskem nového tázání a mnohem hlubšího uvažování – tázání po jednotě, po hluboké a věčné *jednotě za pestrou mnohostí*, v níž se vyjevuje tento svět, všichni bohové a mocnosti (paradigma II).

V Indii se vše odehrálo skoro tisíc let před Kristovým narozením, a to ve filozofických spisech zvaných upanišady, jež nyní ukazovaly, na čem záleží: člověk musí proniknout viditelný povrch věcí a odhalit své nitro. Neboť hluboko v sobě pak, pokud zavře oči a obrátí se dovnitř, najde počátek, prazáklad bytí, prvopočáteční jednotu, *brahma*. A zakuší, že *brahma* a *átman* (tak Indové nazývají duši, ducha) *jsou jedno*.

To není nijak daleko od objevu křesťanských mystiků – že totiž konečná jednotat se nachází v hlubinách lidské bytosti. Odtud pak vyzvozuji i požadavek: „Hledat Boha ve všem – a především v sobě.“

Tajemství fiku: to jsi ty!

Ánman a brahma (nezaměňujeme s bohem Brahmou) jako „v podstatě jedno“ je těžištěm nauky upanišad, jež pohrnula dějinami a urvářela náboženské myšlení Indů v následujícím období. Tato velká mystická vize se dočkala své formulace dobrych 500 let před Kristem. Zprvu byla spíše než filozofickým vyvozováním vykládána prostřednictvím poučných příběhů.

Jeden zvidavý žák se tak otázel učitele, jak by mohl zakusit nejlubší pravdu, všudypřítomné a všeobjímající brahma. nejvyšší skutečnost. Učitel dal žákovi pokyn, aby rozlomil fík: ukázalo se množství semínek. Žák pak dostal za úkol otevřít jedno ze semínek – tam se ovšem neukázalo nic. Moudrý učitel vysvětloval: „Můj milý, tato nepatrnost je tak malá, že ji ani nevnímáš, ale právě kvůli této nepatrnosti je tu tak velký fíkovník. Vět, můj milý, tato nepatrnost je já, vesmíru. A pravda je taková: je to tvé já, tvá duše, jsi to ty.“

Toto je tedy *velké tajemství skutečnosti*, nedefinovatelné, a přece všudypřítomné, neviditelné, a přece právě tak působící jako prázdné fíkové semínko: brahma, říkájí hinduisté, je nejvyšší skutečnost všeho, má na ní účast každá jednotlivá bytost a přijímá z ní svou životní sílu. Není to bůh nebo bohyně. Je to absolutno bez uchopitelné podoby. Přesto později vznikla snaha o pojmové přiblížení k nepopsa- rehnému: absolutní je *satitihanda* – zároveň čisté *bytí (sat)*, poznávající *vědomí (cít)* a vše naplňující *bláženost (manda)*.

Panuje zde vsutku *vysoce spekulativní představa božského*, jež je v upanišadách oprotična jak od všeho, co se podobá člověku (všeho antropomorfního), tak i od všeho účelového, zatíženého nějakou funkcí. Lidové náboženství si ale vždycky žá- dalo život a konkrétní podobu božství.

Náboženství a erotika

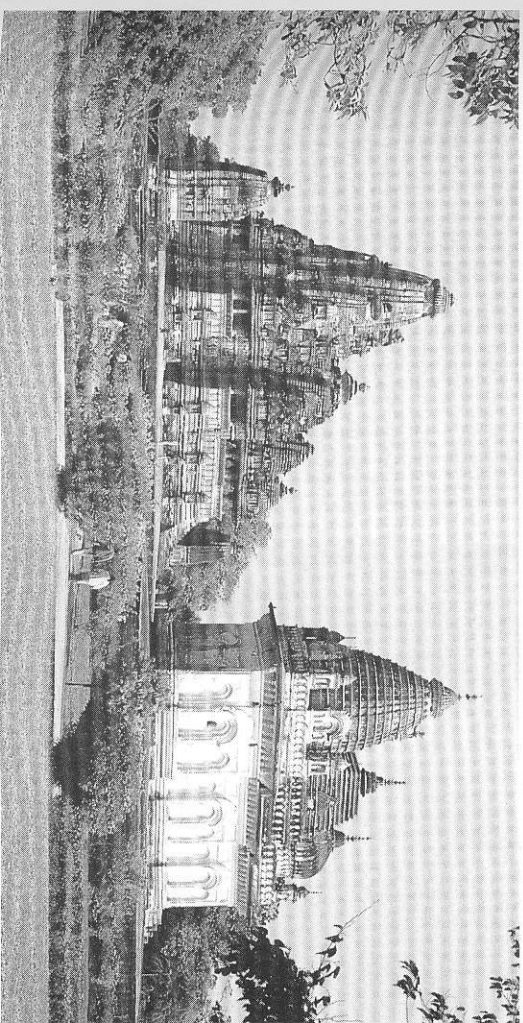
V indickém náboženství, literatuře a umění – na rozdíl od křesťanství, silně nepřá- telského vůči pohlavnosti a ženám – je od nejstarších dob všudypřítomný moment erotiky. Inspirovaly její zřejmě staroorientální, předáříské kultury plodnosti. Plození potomstva bylo prostě trvalým předpokladem pro zajištění dostatku potravy a za- chování druhu. Bez erotických zobrazení – i mileneckých párů (*mithuna*) – by in- dický chrám nebyl úplný. Ať už jsou na nich zvířata, nebo lidé, mají bránit škodám a přinašet štěstí. V indickém náboženství, literatuře i umění se tak od počátku pro- jeví otevřená *radost ze smyslnosti, tělnosti a pohlavnosti*. V zobrazování ženských půvabů a nahoty nejsou žádné zábrany.

V období vlády dynastie Gupta v severní Indii (320–500 po Kristu), kdy došlo k rozkvětu hinduistického umění a sanskrtské literatury, začala *klasičká doba hin- duismu* (paradigma III). Po zhroutení říše Gupta okolo roku 500 (náporem bílých Hunů) se však moci chopili menší feudální vládcové, kteří podporovali nové kultury.

Erotická láska mezi mužem a ženou, jak je opěvovaná i v biblické Písni písní, se náhle dočkává širokého rozvinutí i stále rafinovanějšího uměleckého ztvárnění. Nedostupné jsou elegantní a citlivě provedené plastiky v *Khažžuráhu* poblíž středo- indického Bhopálu, v někdejších gigantickém náboženském centru s 88 hinduisti- ckými a džinistickými chrámy, z nichž se 22 zachovalo dodnes.

Evropané často regují zaražené, a Indové se snaží objasnovat: jedná se o por- nografii, nebo o ilustrace staré indické příručky erotiky Káma-sútry? Předpokládá- t v sude duchovní, mystický význam by bylo naivní. Ne, zvláště když nám historické bádání již osvětlilo společenské pozadí: noví feudální vládcové, kteří se dostali k moci, Rádžpútové („*rádža-pútina*“ – „syn krále“), své říše od 5. století upevňovali vojenskými prostředky a kvůli legitimizaci a konsolidaci svého panství bohatě obdarovávali bráhmany a podporovali výstavbu chrámů. V dalších stoletích pak sex a válečný boj představovaly hlavní „zaměsnání“ indické aristokracie. V obou případech se věřilo, že jistěji lze dosáhnout úspěchu za pomoci magických praktik a pověí.

Současně v Indii značně získávala na popularitě instituce *chánových služebnic* neboli *déundásí* (doslova „boží služebnice“), jež měla rovněž původ v kuletech plod- nosti. Tyto ženy měly v chrámu na starosti tanec, divadlo a hudbu. Postupem času se staly větší míře provozovatelé představení světská a erotická. A čím byl chrám větší a krásnější, tím víc prostoru měli umělci ke ztvárnění erotických témat, která se stala velkou vášní indického středověkého umění. Zatímco milenecké páry (*mi- thuna*) představovaly již mezi 5. a 9. stoletím všeobecně akceptovanou chrámovou ozdobu, ostenativní pohlavní spojení (*mithuna*) znamenalo relativně nový motiv,

Dnes již nepoužívané chrámy v Khažžuráhu

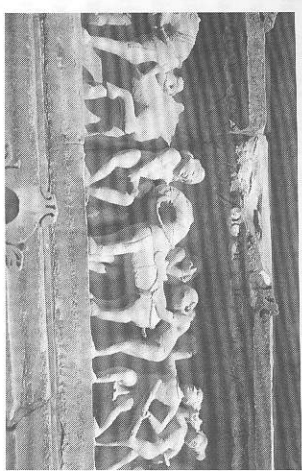
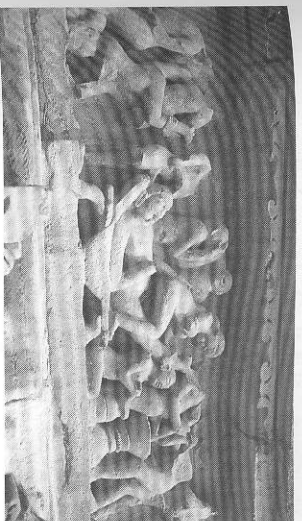
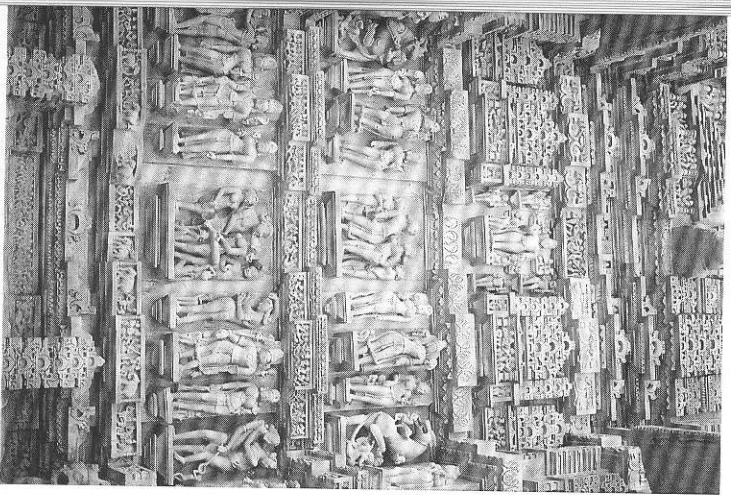
kteří se však ve feudálním období let 900 až 1400 (Khadžuráh 950–1150) stále více prosazoval (chrám Kandarija s třemi reliéfními pásy erotických výjevů pochází z roku 1050). Práme se: co bylo hybnou silou tohoto vývoje?

Tantrismus v dvojitěm světle

Silný vliv měly sekry spojené s šaktismem, uctíváním ženského božstva (*šakti* – „energie“, „prásila“ a také jméno bohyně), a zvláště s *tantrickým šaktismem* (*tantra* – „kmanina“, „systém“) a jeho rituály. Tento ezoterický naukový a rituální systém se v Indii rozšířil mezi lety 600 až 900. Nejpozději v 9. století se tantrismus dostal i do Khadžuráhu. Z této doby je doloženo středisko tantrické sekry Jógini-kaula. A tak není divu, že mezi 10. a 12. stoletím se setkáme se stále větším počtem zobrazení tančící dívky ve svůdné smyslné póze a stále častěji také párů při sexuálním spojení a orgiastických skupin. Středobodem tantrismu je pět prvků, začínajících písmenem M: mada (vino), matsja (ryba), mámsa (maso), mudrá (prazené zrno) a maithuna (pohlavní styk).

Tantrismus jistě nelze démonizovat, ale ani přikrášlovat. Nelze popřít, že oproti ortodoxnímu hinduismu docenil postavení žen a zrušil kastovní hranice – vážil si dokonce i „nedoknutečných“. Na druhou stranu se nedá zamlsčet, že vyznavači tantrismu často hlásali i praktickovali filozofii sexu. Původní tantrismus neměl svůj spojení jógy a sexuality k pouhému uspokojení dočasné „potřeby“, nýbrž k zadřezení životní energie, sublimaci sexuality a spojení s absolutnem. Tantrické spisy jsou jistě plně zajímavých spekulací o stvoření a zkáze světa, uctívání bohyní a duchovních cvičeních, ale také plné magie, abnormalit a obscenit. Kněží vedli prostopášný život a se svými následovníky se oddávali všemožným sexuálním praktikám. I v indických pramenech bylo kritizováno zkažení posvátné atmosféry mnoha chrámů sexuálním požitkářstvím. Pokud se jako cesta ke spojení s absolutnem (*advaita* – „nedvojnost“) praktikuje sexuální spojení se střídajícími se partnery (ba i se zvířaty), dá se sotva chápat jako symbol osvobození.

Chrám Kandarija s erotickými výjevy

Orgiastické výjevy pocházející z 10. – 12. století

Je proto pochopitelné, že chrámové dívky prosluly promiskuitou a korrupcí. Fakticky šlo o prostituci v religiozním rámci. Ještě ostřejí řečeno: *náboženství bylo zneužíváno k sexuálnímu účelům a sexualita k účelům náboženským*. Zvláště aristokraté se tehdy domnívali, že prostřednictvím alchymie, afrodiziak a magických praktik se jim podaří dosáhnout dlouhého života, sexuální potence a lepší kontroly nad ženami. Lidové vrstvy však (v Khadžuráhu navíc pod vlivem učení džinistů) tantrické praktiky spojené mnohdy s ponurými rituály a krvavými oběťmi stále více odmítaly. Chrám v Khadžuráhu se již dlouho nepoužívají. Veřejný život Indů se rovněž až dodnes vyznačuje spíše pruderií než libertinizmem. Instrukce chrámových dívek, z níž se stala chrámová prostituce, je již dávno zakázána.

Noví velcí bohové: Višnu a Šiva

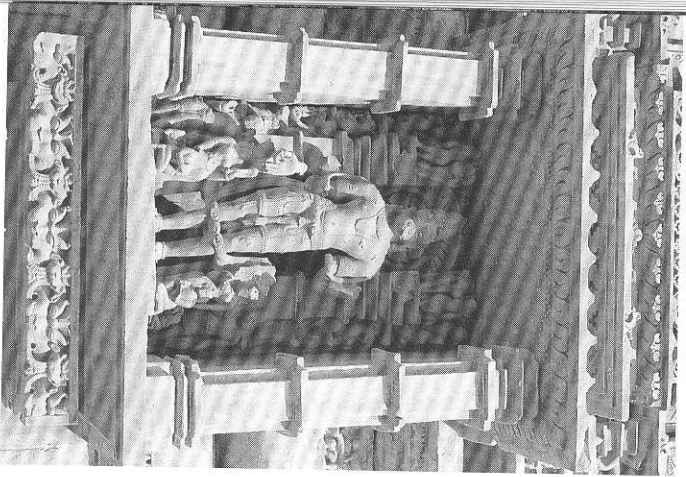
Ve všech dobách měly abstraktní filozofické spekulace pro velkou část Indů malou cenu. Podstatnější bylo uctívání bohů, či spíše *jednoho určitého božstva*, od něhož věřící očekávali útěchu a požehání a který jim reprezentoval jeden aspekt či jednu inkarnaci božství. Velké filozofické koncepce upanishád proto měly jen omezený přístup do každodenní náboženské praxe prostých lidí. I v samotných upanishádách se nacházejí texty svědčící o opětovně silici, sebevědomé předkládané teistické zbožnosti – ta činí spásu a vysvobození závislé na *oddanosti věřícího osobně chápanému Bohu*. Tento vývoj vedl od 3. století před Kristem do 3. století po Kristu ke *klasickým hinduistickým náboženstvím* (paradigma III), jež našly svůj výraz ve velkých hinduistických eposech Mahábháraty a Rámájána.

Do popředí zde vystupují *noví bohové*, kteří ve védách hrají zcela zanedbatelnou, nebo dokonce žádnou roli. Mnohdy se rodili z místních kultů. Noví bohové *Višnu a Šiva* se v povědkém období mohli prosadit spíše než tantrický šaktismus. Jak Višnu, který ve védách hraje jen podřadnou úlohu coby druh Indry, tak Šiva, jehož jméno se ve védách vyskytuje jen jako přívlastek ambivalentního boha Rudry, jsou postavy velmi komplikované. Jejich původ zůstává historickému bádání nejasný.

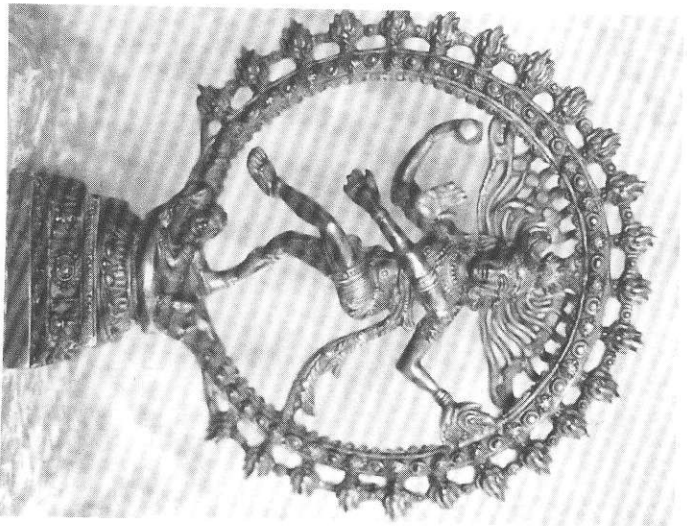
Během času s nimi jistě byli ztotožňováni různí lokální bohové a hrdinové, takže se nám dnes zdá, že mnoho jejich rysů si protičeí.

Višnu (Hari) bývá znázorňován se čtyřma rukama, což je znamením božské moci, a se čtyřmi atributy: lasturou, diskem, paličkou a lotosem. Mezi stvořeními světa odpovídá na tisícíhlavému hadu Šešovi, plujícím v nekončícím bílém oceánu mléka. Jeho družkou je Lakšmi, bohyně bohatství a štěstí. Višnuův kult se pro mnoho uctáváčů (*vaišnavů*) pojí s veselostí a bezstarostností. Vědí, že kdykoli bude řád světa ohrožen, Višnu zasáhne, aby svět zachránil a ubránil proti démonům. To on (a jedině on) pak na sebe vezme pozemskou podobu a vtělí se do člověka či zvířete. Z deseti takových vtělení (inkarnací – „*avatárů*“) jsou nejvýznamnější Ráma a – jak jsme slyšeli v Haridvaru – Křišna. Desáté vtělení ještě schází, k němu dojde na konci věků.

Šiva je naproti tomu bohem dvou tváří. Svým strašlivým vzezřením představuje aspekt rozkladu a ničení. Jako velký asketa, ztělesnění odříkání a předobraz všech jogínů sedí a medituje na jednom z himálajských vrcholů, u pramene Gangy. Zároveň je nazýván „Požehnaný, Dobrotivý a Laskavý“ – je to ten, jenž svou nekonečnou plodivou silou dává všemu vznik a život. Ztělesněním Šivových „ženských“ energií, bez nichž by byl bezmocný, je jeho partnerka Párvatí (ale také Šakti, Durga a Kálí), jejíž uctívání se osamostatnilo jako kult bohyně.

Višnu a Šiva

Šiva je mnohdy pouze symbolicky znázorněn jako *lingam* („falus“) – at už natu-ralisticky, nebo jako sloupovitý pahýl: vyjadřuje božskou plodivou sílu, již za svůj počátek vděčí veškerý život. Lingam je často spojen s ženským protějškem *jóni* („va-gina“), což vyjadřuje nejen Šivovo spojení s jeho chotí, ale také komplementaritu obou pohlaví. Lingam stojí v centru každého Šivova chrámu. Šivaisťé svému bohu dávají mnoho jmen. Ve výtvárném umění bývá s oblibou ztvářován jako „Šiva Nataráďža“ („Král tance“), tančící pán vesmíru: jeho tanec vyjadřující pět Šivových činností (tvoření, uchování, ničení, vtělení, osvození) symbolizuje kruhový cyklus kosmu, kde jsou ve věčném rytmu v každém okamžiku ničeny miliony světů, a naopak jiné miliony světů tvořeny.

Klasické eposy

Ve velkých klasických eposech, stále živých ve všech lidových vrstvách a dodnes představujících hlubokou studnici materiálů, z níž čerpají všechny proudy indické literatury, jsou Višnu a Šiva největší bohové.

Rámájána (nejstarší epos sanskrtské literatury, snad již ze 4. století před Kri-stem) popisuje život Rámy, prince Rámačandry, a jeho ženy Sítý a jejich nesčetná dobrodružství: vyhnání z královského dvora v Ajódhze, únos Sítý králem démonů, úspěšný boj proti jeho vojsku, návrat do Ajódhhy a konečně nástup na trůn i slavné a spravedlivé panování. *Ráma* je uctíván jako *sedmá inkarnace Višnu*.

Mahábhárata (jádro vzniklo někdy mezi roky 400 před a 400 po Křistu) je velký („*mahá*“) epos legendární dynastie „Bharatců“, od níž moderní Indie odvozuje svůj úřední název – Bhárat. Epos pojednává o boji rodin dvou posledních potomků krále Bharaty (Pánduovců a Kuruvovců) o vládu nad západním údolím Jamuny a Gangy. V předvečer rozhodující bitvy *Křišna*, *osmá inkarnace Višnu*, poučí váhajícího hrdinu Arđžunu (jako jeho vozataj) v osmnácti zpěvech *Bhagavadgíty* („Písně vznešeného“) o jeho povinnostech krále a válečníka i o jeho určení jako člověka.

Hinduistická trojice?

Zaímco kult Brahmny postupně vymírá (je mu zasvěcen už jen jediný chrám v Puškaru ve státě Rádžastán), do centra vlastního náboženství se dostávají *Višnu a Šiva*. Višnu začíná být nazýván „Vznešeným“ (*Bhagaván*) a Šiva „Pánem“ (*Šivara*). V každém případě začínají výrazně převyšovat ostatní nebeské bohy (*devy*) véd. Jsou všemohoucí a vševědoucí. Tvoří svět, udržují jej a ničí. Jejich funkce se v mnoha směrech překrývají.

Dějiny hinduismu jsou stále novým kontinuálním (a někdy také diskontinuálním) procesem nové interpretace a nového formování. „*Změna paradigmatu*“ obsahuje obojí:

▪ *kontinuita*: náboženská substancie hinduismu zůstává,

▪ *diskontinuita*: mění se celková konstelace věr, hodnot, způsobů jednání – v nové epoše nastupuje nový makromodel společnosti a náboženství.

Klasický hinduismus se svým chápáním božského světa se plně rozvinul až ve versovaných puránách (od 6. století po Kristu), věnovaných třem bohům: Brahmovi, Višnuovi a Šivovi. Teprve zde najdeme učení o hinduistické trojici (*trimúrti*), jež bývá často srovnávána s křesťanskou Trojicí.

Co vlastně podnítilo *křesťanskou* trojici? Bezpochyby otázka vztahu člověka Ježíše z Nazareta, „Božho syna“, k Bohu Otci. V raném křesťanství šlo o proces spekulativního vyvýšení Kristovy osoby a teologického „sepnutí“ zahrnutím Ducha svatého.

Co však dalo podnět *hinduistické* trojici? Bylo tu sotva přehlédnutelné a velice matoucí množství bohů, o jejichž klasifikaci usilovali bráhmami. Ve středověkém hinduismu tedy šlo o proces spekulativního sjednocení a zároveň o diferenciaci různých funkcí nejvyššího božstva, jež je současně stvořitelem světa (Brahma), jeho udržovatelem (Višnu) a ničitelem (Šiva). V tomto smyslu zde jde pouze o tři aspekty (*modi*) jedné a téže božské bytosti, jež se svého nejvýznamnějšího uměleckého ztvárnění dočkala v monolitické skulptuře na ostrově Elephanta u Bombaje a jejíž používání pro znázornění křesťanské Trojice papežové zakázali (s tím, že jde o heretický „modalismus“).

Polyteismus?

Při cestě po Indii najdeme v Khadžuráhu nejen spoustu velkých i malých chrámů, ale i mnoho zdobených schráněk, obrazů a opečovávaných soch bohů. Dokonce i v autobuse se můžeme setkat s malými oltářky. Není tedy divu, že mnozí hinduistům vytkají polyteismus – víru v mnoho bohů.

Uplně poctivá však tato výška není. Nemůžeme jednoduše srovnávat indické lidové náboženství s ideálním křesťanstvím. Čestně by bylo srovnávat lidová náboženství navzájem, konkrétně třeba hinduistický chrám s katolickým barokním kostelem. Pak bychom si možná povšimli následujícího:

• Pokud pojmem „bůh“ rozumíme všechny božské bytosti, jež člověk využívá, modlitbou, chvalozpěvy a dary uctívá, pak i mnozí *křesťané* fakticky věří ve více „bohů“:

S tím rozdílem, že tyto božské bytosti nazývají „svatý“, „anděl“, „matka Boží“ a podobně, kdežto Indové jim říkají „dévové“ – „bohové nižšího řádu“.

• Když však sloven „bůh“ rozumíme připočítací, absolutní, všeobjímající božství, pak i *hinduisté* věří v *jednoho* Boha, v Absolutno, jež je ovšem podle okolností spojováno se zcela určitou a viditelnou podobou právě Višnu, Šivy či Šakti.

Jaký je vztah boha ke světu? Tři modely

Jaký vztah však má tento božský „Jeden“, toto „Absolutno“ ke světu? Jak to, že na tuto základní otázku již klasického období daly reprve *středověké hinduistické školy* o více než tisíc let později tři různé základní odpovědi, jež se ovšem bez výjimky odvolávají na upanišády? Je to proto, že při podrobnějším studiu najdeme již v samotných upanišádách velice rozdílné výklady pojmů brahma a átman. Poprvé je shrnul autor (známý pod různými jmény) *Védánta-sútry* (také Brahma-sútry), datované mezi lety 400 před Kristem a 200 po Kristu. Ústředním problémem této *syntězy* mezi lety 400 před Kristem a 200 po Kristu. Ústředním problémem této *syntězy* však je, že autor současně akceptuje dvě zřejmě protikladná pojetí brahma, aniž by je navzájem jakkoli smířil. „Absolutno“ je totiž vnímáno jednak jako neosobní inteligence a jednak zároveň i jako osobní Bůh (*svaidéšá*). Z toho je jasné, že od středověku v Indii existují *tři různé náboženské školy* nazývané rovněž vědánta – konec či závěr věd. Všechny stojí v bojovém šiku proti buddhismu, který v klasickém období hinduismu zažíval úpadek a začátkem 13. století byl utlačován islámem. Všechny trvaly na autoritě věd, avšak vykládaly je různě. Jejich zakladatelé jsou zároveň filozofové a hlubocí náboženští mystikové, reformátoři a zakladatelé řádů. Výchvní usilují nejen o pěstování filozofické spekulace a metafyziky, ale výslovně i teologie, náboženství, svatého učení. Výchvní vyvráždějí *velké středověké hinduistické syntězy* (paradigma IV), jimiž hinduismus získal a dodnes si zachoval svůj určující výraz, takže mnozí indologové kladou počátek hinduismu v jeho dnešní podobě právě sem a spojují její s prvním z těchto myslitelů, se Šankarou. Pokud jde o vztah Absolutna k osobnímu Bohu a vztah bůh-svět, objevují se tyto tři reformní proudy či modely:

Model 1. Absolutno a svět jsou zcela totožné. To v Indii tvrdili a tvrdí „filozofové jednoho“ čili monisté, mezi nimiž je zvláště mnoho vzdělanců. Na prvním místě figuruje všem hinduistům dobře známý myslitel Šankara, jenž se v 9. století po Kristu zasloužil o restauraci hinduistického náboženství, a to navzdory rozvoji buddhismu a džinismu.

Jeho poselství zní: v podstatě *existuje jen jedno: brahma*, jež je identické s touto duší, svým átman. *Svět je pouhé zdání* (májá). Ažs toto pozná, musíš překročit rovinu naivní prosté pravdy, v níž je mnohost věcí a mnohost já. Meditací dospěješ na rovinu vyšší mystické pravdy. Tam tvoří různá já jednotu s věčným, konečným božským já, s Absolutnem, v němž bytí, vědomí a blaženost splyývají v jedno – „To jái ty!“ Vysvobození tedy nedosáháš nižším poznáním, ani rituálním či mravním úsilím, nýbrž pouze vyšším, mystickým poznáním Věcho-Jednoho. – Jsou tím vyjasněny všechny problémy? Nikoli, konkurenční výklad vědány nesouhlasí:

Model 2. Absolutno a svět jsou zcela oddělené. To tvrdili a tvrdí „filozofové oddělenosti“ čili dualisté. Nejvícipnější mezi nimi byl ve 13. století Šankarův vášnivý odpůrce *Madhva*. I on je organizátorem dodnes živého hnutí madhvů.

Ten se domníval (a mnohdy tím poopravoval upanišády), že je jisté: brahma, vědomí a blaženost jsou jedno, je to jeden a jediný bůh, zvaný Višnu. Svému monistickému

protivníkovi však namítá, že *svět* není možno s ohledem na to, co vidíme na vlastní oči, vykládat jako *neskutčný*! Právě proto, že je nedokonalý, nedostatečný a zlý; se do něj jednoduše nemůže proměňovat bůh. *Rozdíl* mezi bohem a světem, bohem a duší je tedy zcela *skutečný*. Mahatma proto zasává radikální dualismus: dvojnost (*dwaita*) proti Šankarově nedvojnosti (*advaita*). – Není to přesvědčivé? Možná ano, ale nesohlas tenkrát přichází z třetí strany: mezi tímto dvěma extrémními stanovisky se již dříve vyvinula střední cesta: jež se vyvarovává zjevných obtíží:

Model 3: Absolutno a svět jsou jedno v rozdílnosti. To tvrdili a tvrdí diferencující monisté v čele s někdejší Šankarovým přívržencem z 12. století *Rámánudžou*, jenž zřejmě nejvíce ovlivnil indickou spiritualitu. Také on byl geniální mystický myslitel, reformátor, zakladatel klášterů i dodnes fungujícího řádu tzv. nedotknutelných.

Základní Šankarova myšlenku – osvobození skrze vyšší mystické poznání – Rámánudža rozhodně sdílí. Jeho nediferencovaný monismus však odmítá: brahma síce je jedno, nedvojné (*advaitam*), avšak není neosobní, není bez vlastností. Naopak, a to je právě Rámánudžovo zásadní stanovisko, jež si posleze mezi hinduisty získalo nejvíce zastánců: *Absolutno je identické s osobním Bohem!* To znamená, že brahma není nic jiného než osobní Bůh, který světu od věčnosti dává život a uchovává jej, zevnitř jej vede a pak přijímá nazpět. Již v upanishádách Rámánudža rozpoznává uctívání osobního Boha a mystické sjednocení s ním. Proto má smysl věřit, milovat a vzdávat čest nekonečnému a zároveň osobnímu Bohu, zkrátka jej uctívat *oddanou službou* („*bhakti*“).

Rámánudža tak teoreticky rozvinul všeobjímající, teistický „kvalifikovanou jednotu“, takže jeho škola byla také nazývána *višiša advaita* – „kvalifikovaná nedvojnost“. Současně Rámánudža položil praktický základ pro silnou monoteistickou zbožnost, směřující k jedinému Bohu, ať už k Višnuovi, Šivovi či nějaké bohyni. A této zbožnosti patřila budoucnost.

Nejposvátnější pouťní místo: Váránasí

Hinduismus je podobně jako středověký římský katolicismus nemyslitelný bez *každodenní zbožnosti* prostupující celý život. Profánní a sakrální tu není odděleno. V téže svaté řece se perou nejen sárí a koberce, ale i provádí posvátná koupel. V životě hinduisty se nescemkrát opakují pravidelné rituály (*puńža*): nejen velké chrámové slavnosti a procesí na počest ochranných božstev vesnice či města, ale také půsty a především obřady před obrazy božstva či domácím oltářem. Pokud člověk zachovává složitá kastovní pravidla, panuje v religiozní sféře velká svoboda, občas ovšem také značný zmatek. K náboženské výuce a duchovnímu vedení patří *guru*, učitel a duchovní rádce mnohdy celé rodiny. V něm je přímo přítomno něco božského a on také uvádí mladé hinduisty do náboženské tradice.

A stejně jako římský katolicismus je i hinduismus nemyslitelný bez vybočení z každodennosti, jimiž jsou *pouti* (*jantra* – „cesta“) na místa boží přítomnosti a mi-

losti (*tirtha* – „brod“, původně snad ve smyslu přechodu přes řeku, ale v přeneseném významu obecně místa, jež člověku pomáhají dostat se přes řeku znovuzrození): tedy k řekám, chrámům a také za svatými muži, od jejichž návštěvy si věřící slibují získání zasluh a úspěchu ve světském i duchovním životě. Poutě jsou možné po celý rok, avšak existují období, v nichž se poutě pokládají za obzvlášť zasluzné. Mezi nejznámější patří tzv. Kumbhaméla s miliony návštěvníků. Ta se koná jednou za čtyři roky v Haridvaru a dalších třech městech.

Nejposvátnější místo hinduismu – Váránasí

Nejoblíbenějším místem, k němuž se každý hinduista alespoň jednou za život touží vydat a které více než jakékoli jiné posvátné místo umožňuje setkávání rozličných náboženských společenstev a směrů, je *Váránasí* (Angličany nazvané Benáres), se svými četnými kulovními místy nejsvětější a nejrušnější ze všech pouťních měr. Čím je Židům Jeruzalém, katolíkům Řím a muslimům Mekka, tím je hinduistům Váránasí. V průběhu věků bylo toto město i s chrámy vícekrát zničeno. Většina dnešních chrámů pochází z 18. století, kdy už Váránasí nebylo pod muslimským a ještě ne pod britským, nýbrž pod hinduistickým panstvím Marathů.

Váránasí, dnes město s 1,2 miliony obyvatel, je možná nejstarším nepřetržitě obydleným sídlem indického subkontinentu. Jméno Váránasí pochází od řek, jež se tu vlévají do Gangy – Varuny a Asi. Zatímco Haridvar na horní Ganze je chápán především jako Višnuovo město, Váránasí na střední Ganze je město Šivovo. Šiva zde údajně po čase stráveném v Himálaji dlouho pobýval, proto je zvlášť uctíván.

Nicméně Váránasí je především dějištěm mnoha mýtů a eposů. A tak se tu v určité dny, nákladně a za účasti všech hraje Rámájana jako velké divadlo světa (*ramilla* – „hra o Rámovi“). A co je ještě podstatnější: hinduisté věří, že reprve koupelí v Gange se Šiva po mnoha maných pokusech o očistění mohli zprosit hříchu vraždy. Pounníci proto doufají, že koupel v Gange pro ně bude mít tutéž očistnou sílu.

Očistná koupel – nikoli křest

Podobně jako v křesťanství hraje i v hinduismu *očistná koupel velkou roli v odpštění hříchů*, avšak s dvěma zásadními rozdíly: „koupel“ křesťanského křtu (dnes se úplně ponoření provádí už jen ve východních církvích a u baptistů) uskutečňuje po vzoru Jana Křtitele ten, kdo křtí. Křtěnec zůstává pasivní. A křest se děje pouze při přijímání do církve, neopakuje se. V hinduismu naproti tomu chybí křtítel a očistná lázeň je celoživotní praxe uložená hříšníkům.

I ve Váránasí ke koupeli slouží schody do vody (*gháty*), mnohem velkolepější než v Haridvaru. Na asi šesti kilometrech podél Gangy, od ústí Varuny k ústí Asi, do řeky sestupuje asi 70 kamenných schodišť s mnoha stupni. Tak jako všechny velké stavby na Gange se však v důsledku nedostatku finančních prostředků rozpadají. V mon-

Očistná koupel v Gange

zunových obdobích Ganga navíc může vysytoupit až o patnáct metrů a také odpadní vody milionového města jsou navzdory plánům na ozdravení řeky takřka nečistěné. Obdobně jako pro křesťanského poutníka je tu i pro poutníka hinduistického vedle koupel připraven bohatý rituální repertoár: modlitby, omývání, pitné kúry a rozmanité obětní dary bohům a jejich kněžím. *Volá Ganga* je svatá: Věřící ji pijí a odnášejí si ji jako svčenu vodu pro domácí a chrámové obřady ve své domovině. Na takovémto pouťním místě přirozeně vidíme veliký obchodní ruch: prodávají tu květinové a votivní dary, jídlo a sladkosti k obětování v chrámu. Především však všelijaké upomínkové předměty, hojně kupované pouťníky po koupeli.

Do očí ihned udeří *bolení vlasů*. Účes v kulturních dějinách vždycky nějak souvisel se sociálním postavením či náboženskými postoji – označoval stav či náboženskou příslušnost. V hinduismu se již první stříhání – po prvním a před sedmým rokem života – slaví jako domácí obřad. Termín se přitom stanovuje podle příznivé konstelace hvězd. Astrologické praktiky odedávna hrají významnou roli i u indických vzdělanců. Plánování všech důležitých událostí – volba životního partnera, uzavření obchodu, zahájení stavby chrámu – se sorta objeďe bez astrologické rady. Znamení malovaná na čelech kněží a sádhůů však neodkazují ke znameníům hvězd, nýbrž k Bohu, jehož Ind vyznává jako nejpřednějšího: všnůuista věštinou nosí svíslé proužky s tečkou nebo bez ní a často také rozevřené „V“ s přímnými proužky v jiné barvě uprostřed. Šivaista nosí dva nebo tři vodorovnné proužky, rovněž často s tečkou či oválem.

U Gangy si mnoho lidí nechává vlasy ostříhat dohola. Často jde o splnění slibu obětovat takto vlasy, mnohdy se ale jedná o výraz zvlášť hlubokého smutku nejbližších

Obětní stříhání vlasů na břehu Gangy

příbuzných zesnulého. Odedávna se přitom ponechává jeden neostříhaný chomáček, pramínek, který je pro „dvojitrozně“ povinný. Proč? Chomáček má zakrývat skulinu či bod, kterým při zrození vstoupil duch a kterým zas při smrti vyjde. Že se ale právě ve Váránasí tolik lidí nechává ostříhat, není nic divného. V tomto Šivově měste se totiž neslaví jen život, ale i umírání, a to v noci.

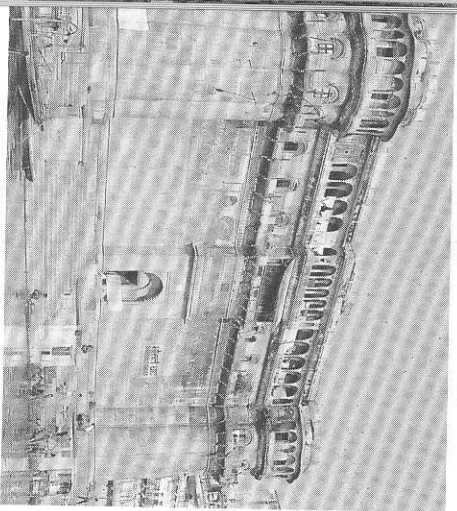
Proč pálení těl právě ve Váránasí?

Noci na Ganze nejsou zcela temné. Ve dne větrici často obětují bohyni Ganze květiny (vůně její osoby) či ovoce (plody její práce). Jednou v roce, o svátku listopadového úplňku, však ženy, jejichž muži odešli do ciziny a nevrátili se, posílají ze stresku po Ganze plovoucí světla: muž, pokud ještě žije, by se mohl vrátit, a pokud zemřel, dostane poslední pozdrav. Úchvatná světelná podívaná.

Do Váránasí také přicházejí zemřít tisíce starých lidí. Tisíce, jejichž popel příbuzní naházejí do Gangy a jejichž těla *shoří prázde tady*. Ořad spálení je nákladný, protože v Indii je *dřevo vzácné* (nemusí to zrovna být santalové dřevo pro boháče), velice drahé a pro jediné spálení je ho třeba nakoupit okolo 300 kilogramů. K tomu je třeba připočítat urnu na popel. Odedávna k celému obřadu přislouží i houf nejchudších, „nedotknutelných“.

Proč ale těla spalovat tak draze právě tady? Důvod už dnes známe. Je jím indické středověké učení o *karmě*, jež vysvětluje nerovnost lidských vloh, možností a osudů. Jak? Tak, že svůj nynější osud si už každý určil *v předěšlých pozemských životech* dobrými, nebo naopak zlými skutky. Každý čin je totiž příčinou následujících věcí a jednání, a zároveň důsledkem předěšlých příčin. Život člověka je tak zcela určitým způsobem určen a podmíněn a hinduista může vysvětlit, proč se dobrým často vede špatně (v důsledku minulé viny) a zlým dobře (kvůli předchozím dobrým skutkům)! Copak to není logické? Špatné jednání vede k dalšímu zrození v horší podobě existence – v nižší kasti, v podobě zvířete nebo dokonce v pekle (jež ovšem není věčně!). Dobře jednaní vede ke znovuzrození v lepší existenci – ve vyšší kasti, dost možná mezi brahmány či knížaty! Končným cílem je ovšem opustit navždy *samsáru*, kruh znovuzrození.

Pro prostého hinduistu však jsou takovéto spekulace o minulých a budoucích zrozeních mnohdy druhořadé: hrůšné skutky prostě vedou do pekla, zásluhy a dobré skutky do nebe. Smrt nebo spálení na svatém místě

Kamenná schodiště do posvátné řeky

může pak znamenat rozhodující osvobození z kruhu znovuzrození. Ve Váránasí může sám *Šiva* šepřít umírajícím do ucha osvobozující mantru, aby bez dalšího pýry sám přišel přímo do nebe. Na ghátech Manikarnika, slavném místě spalování, zrození přišli přímo do nebe. Je proto mnohdy za jednu noc pod širým nebem spáleno 30 až 50 těl. Přitom je město z hygienických i ekonomických důvodů u Gangy provozuje velké elektrické krematorium! Je mnohem levnější, jenže nezaručí to nejdůležitější: že duše půjde rovnou do nebe.

Když je tedy tělo – předtím ponořené do Gangy – zabaleno do plátna (žena do barevného, muž do bílého) a položeno *na hromadu*, obstroupi je příbuzní. Manžel či nejstarší syn (vždy mužský člen rodiny) je vyzván, aby hranici zapálil. Teprve když praskne lebka, je to pro hinduistu známka odchodu duše z těla – duši si lidé představují jako na těle nezávislou, od života k životu putující „jemnomortnou“ substancí, odcházející z těla stejným otvorem v hlavě, kterým do něj vešla.

Příbuzní se po spálení vzdálí, asi po třech hodinách vyzvednou popel a ještě několik dní ve Váránasí truchlí. Děti a sádhuvé se nespálují, nýbrž pohřbívají, což mnozí vědci vykládají divně běžným pochováváním do země, o němž zřejmě svědčí i védy.

Poutníci, bráhmani, sannjásinové, kněží

Podobně jako křesťanské *poutníky* vedou i hinduisty k poutím velmi rozdílné *motivny*: děkují, modlí se a prosí zvláště o uzdravení z nemoci či tělesného postižení, o obdání dětní, o odvácení soukromých či veřejných neštěstí. Plní slib nebo dosahují zásluh (*punja*) k umenšení špatné *karmy*, mravního „dluhu“.

Poutníkům jsou k dispozici černí *bráhmani*, kteří zprostředkovávají spojení s božstvem. Rumělková řečka, kterou mezi obočím nosivají zvláště vdané ženy, je pouhou ozdobou. Naopak žlutá řečka ze santalové pasty, kterou bráhman palcem či ukazovákem vtiskne na čelo, má dotyčným otevřít „třetí oko“, „oko moudrosti“, a darovat poznání.

K poutím patří *ahmužny*. Nespočetní žebrači se mnohdy spokojí s hrstkou rýže. V úzkých uličkách starého města je spousta krámků se vším potřebným k životu a hlavně k obětem. Stejně jako na křesťanských poutních místech je tu náboženství spojené s komercí a křýcím.

Váránasí je plné rozmanitých poutníků

Pod turbanem se skrývají čtyřimetry dlouhé vlasy

I na pouutím místě Váránasí najdeme všelicos, mnohdy i *prazvláštní svaté*. Například mnozí si na rozdíl od bráhmanů velmi zakládají na neostříhaných vlasech. Proč? Nejde v žádném případě jen o to, nechat je přirozeně růst. Vlasy jsou odedávna považovány (vzpomeňme blízkého Samsona) za nositele duševní a životní síly, která se ztrácí stríháním. Podobně jako jiná náboženská společnost (pravoslavný klerus na Východě) se odmítají stríhat i indičtí síkhové.

Velké vážnosti se těší *sannyásinové*, bráhmanští odnírači světa, a *sábhuvové*, askerové z různých kast, mnohdy mniši. Zřekli se všech pozemských radostí a celý svůj život zasvětili Bohu. Velmi mnoho je v Indii polonahých či úplně nahých asketů, *jogínů*, kteří si s sebou nosí celý svůj skromný majetek a jsou odkázáni na milodary. I ve Váránasí se samozřejmě vyskytují místní *kněží*, dokonce jakýsi „kněžsko-bráhmanický establishment“. Přislouží jim péče a vedení (*pandá*) tisíců poutníků hovořících velmi rozmanitými jazyky: jejich úlohou je předtýkávaní nezbytných modlitebních formál (*manter*) za uzdravení a správné vykonání obřadů (*púžárů*), jež se liší podle konkrétního náboženského společenstva či chrámu. I v Indii může být liturgie složitá...

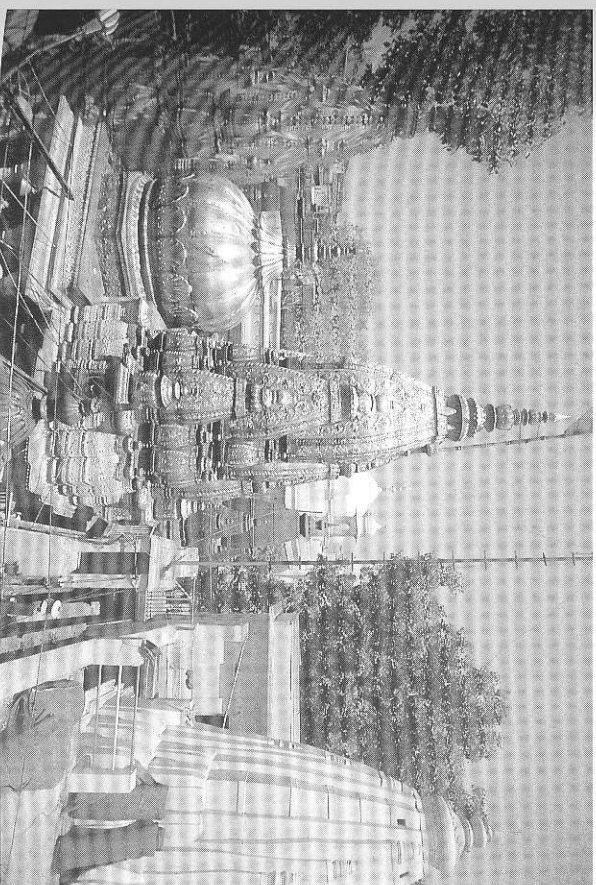
Chrámy a mešita

Nejvýznamnější svatyně Váránasí se však ukrývá v pouličním ruchu starého města. V současnosti je kvůli napětí mezi hinduisty (asi polovina obyvatel) a muslimy (asi třetina) přísně střežena celým oddílem vojáků. Reč je o *Višvanathově chrámu*, několikrát budovanému – naposledy v 19. století síkšským maharádžou, jenž dal jeho střechu vyzdobit 750 kilogramy zlata.

I tento chrám, navštěvovaný po očistné koupeli, je zasvěcen pánu města: *Šivovi*. Právě zde prý totiž ve střetu s bohy Brahmou a Višnuou ukázal celou svou moc – zjevil se jako lingam z čistého světla, jako nekonečný sloup světa. I když nehinduista nesmí do chrámu vstoupit, víme, že zde jako ve všech ostranních Šivových chrámech stojí v centru lingam. Od tohoto světelného mýtu pochází i název posvátného okrsku Váránasí: Město světa.

Avšak nedá se zde přehlédnout skutečnost, že v bezprostředním sousedství chrámu stojí velká bílá *mešita Gjanvapi* posledního muslimského velkého mogula Akbara Veličkého z 16. století, jenž uplatňoval stejně jako jeho nástupci politiku tolerance, nechal tmásko-puritánský Aurangzéb v 17. století i ve Váránasí zbořit téměř všechny hinduistické chrámy. Tato mešita hinduistům denně připomíná, že Váránasí bylo po mnoho staletí (od roku 1594) pod *vládou muslimů*. Rigorózní monotheisticko-moralistní muslimové nahradili mešitou i chrám v Rámově rodišti v Ajódhze. Hinduisté se s tím nikdy nesmířili, jak je zřejmé z tamních novodobých masakrů.

Obvykle mohli hinduisté konat své rozmanité obřady (*púžá*) bez překážek, ať už v chrámu, anebo ještě častěji v rodině – ne však při společných bohoslužbách, jak je obvyklé u islámu. Islám zůstal po celý hinduistický středověk velkou a někdy velmi nebezpečnou výzvou. Nesmířitelnost muslimů a hinduistů tak v roce nezávislosti (1947) vedla k rozdělení subkontinentu na sekulární Indickou republiku a na islámský stát Pákistán. Východní Pákistán pak v roce 1971 vyhlásil pod názvem Bangladéš nezávislost. Strašlivým následkem byl milion utěčenů a stovky tisíc mrtvých. Mnoho hinduistů stále považuje muslimy v Indii a Pákistánu za úhlavní nepřátele. Dramaticky se tu ukazuje: *mír mezi národy není možný bez míru mezi náboženstvími!*

Zlatem zdobený Višvanathův chrám

Obnova namísto ustrnutí či vyprázdnění

Když tady ve Váránasi piemyšlím o metrovém zátařasu z ostrnatého drátu mezi hlavním hinduistickým chrámem a přilehlou mešitou, o vojácích a o přítomném konfliktním potenciálu a když se pak ve městě setkávám s totálním přelidněním, přišerým dopravním chaosem a všemožnou bídou, musím jasně říci: Skutečnou výzvou pro hinduismus už dnes není islám. Výzvou pro hinduismus i islám je evropský modernizační proces (paradigma V), jenž nyní zcela zachvacuje i Indii.

Proto se ptáme: Jak se hinduismus s modernizací vypořádává?

- Je jisté mnoho těch, kteří z celé země přicházejí ke Ganze a přejí si, ať náboženství zůstane takové, jaké je. Ať se nic nemění. Zřikáme se veškerého „pokroku“. Avšak takové uzavření přirozeně vede k *ustrnutí náboženství*.

- Na druhou stranu se najde mnoho těch, kteří přinejmenším nepřijmou říkají, že právě náboženství v jeho nynější podobě Indii tak dlouho vzdalovalo moderně, a domnívají se, že je třeba se *plně podílet na pokroku*. Avšak naprostá modernizace znamená *vyprázdňení náboženství*.

Proto se domnívám a mnoho Indů mi dá jistě za pravdu: potřeba je cosi jiného – ani ustrnutí, ani vyprázdňení, nýbrž *obnova náboženství*. To znamená pořírat negativní stránky náboženství. Primitivní pověry, všeobecný útlak žen, často ruinující praxe věn pro dívky a jejich časté vraždění – to vše prostě není možné trpět. Na druhou stranu je třeba zachovat humanní obsah hinduismu doložený ve velkých náboženských dokumentech. *Obnovit hinduismus!*

Indie – vzor demokratického a právního státu

Mohutný most přes Gangu je dominantou Kalkary i symbolem vstupu Indie do *moderního věku*. Nacházíme se zde téměř 2 000 kilometrů od pramenů Gangy na bočním rameni Huglí v západní části delty; ve městě, jež bylo v letech 1858–1911 sídlem britské koloniální vlády – stará indická obchodní a kulturní metropole *Kalkata* je dnes s 12 miliony obyvatel největší průmyslovou aglomerací země.

Impozantní koloniální budovy z druhé poloviny 19. století jsou dnes nablýskány mi svědky zaniklé slávy a připomínají dvoji tvář kolonialismu britských obchodníků, správních úředníků, vojáků a misionářů: katedrála sv. Jana, guvernérův palác, památník královny Viktorie.

V pozadí kritických úvah v Indii dlouho stál tvrdý politický útlak Britů a jejich hospodářské vykořisťování, kvůli němuž Británie zbohatla. U příležitosti 50. výročí nezávislosti v roce 1997 však mnoho Indů vyzdviho také *britské zásluhy o modernizaci země*:

- Vedle vzdělávání anglicky mluvící elity pro správu (*civil service*), vědu, hospodářství a armádu byla s pomocí západní technologie vybudována moderní

infrastruktura (mosty, silnice, kanály, železnice) a etablovaly se nové instituce: tisk, pošta, telegraf. Indie je dnes jednotným *hospodářským a právním prostorem*.

- Zároveň poprvé došlo k politickému sjednocení velmi heterogenního indického subkontinentu s patnácti hlavními jazyky a spoustou náboženství a vyznání. Byly vytvořeny struktury, jež se posléze osvědčily při budování *největší demokracie světa*: navzdory všem nesnázím a korupčním skandálům funguje systém parlamentní demokracie (v míře svobody a slušnosti, která je v Asii, a tím spíše v Africe, vzácná) se samozřejměm střídáním u moci prostřednictvím voleb. Na rozdíl od Číny je zde zaručena svoboda slova a nezávislá justice zachovává a účinně chrání základní práva. Indická demokracie je přinejmenším politicky a kulturně úspěšnější než čínská diktatura.

- Zákazem krutých náboženských praktik bylo dosaženo *humanizace hinduismu*: zákaz dobrovolného sebeupalování vdov z vyšších kast (1829), dosud běžných rituálních vražd v kultu bohyně Kálí (1831), obětování dětí a zvláště dívek (1823), otroctví (1843). Byly povoleny opětovné sňatky vdov (1856) a zaveden princip rovnosti před zákonem. Indická republika má ve své ústavě zakoreněn nejen principy demokracie a federalismu, ale také *sekularity státu*. Nejedná se o sekularismus ve smyslu naprosté nenábožensnosti, ale spíše o odluku státu a náboženství a o toleranci vůči všem náboženstvím.

Indie je tedy, pokud jde o demokracii a právní stát, vzorem pro Asii. Je tu však jedno velké ale – po hospodářsko-sociální stránce je spíš odstrašujícím příkladem. Nesouvisí to s náboženstvím?

Indie – hospodářsky zaostalá a sociálně rozdělená

Ani dvě stě let britského koloniálního panství, ani demokratická vláda posledního půlstoletí nevyřešily zásadní problém: otěsnou *chudobu* a s ní spojenou masovou negrarnost a fatalismus. Hlavní příčinou, s níž si neporadí žádná vláda, je *přelidnění*: 50 let po vyhlášení nezávislosti *přibývalo kolem půl miliardy lidí*. Není tu už sice žádný velký hlad a vedle bohaté a mocné horní vrstvy se pomalu rozmáhá zámožná městská střední vrstva (asi 15%), proti nim však stojí chudá, negrarnovaná a opomíjená nižší třída (asi 30%), žijící pod hranicí chudoby nejen na venkově, ale i v městských slumech. Znečištění ovzduší a ničení lesů i řek všude nabývá hrozivých rozměrů.

Proč proti tomu lidé v Indii dosud nic nepodnikli? Skutečně zde má vliv náboženství? Určitě ne v první řadě. Vinnu nenese ani indická demokracie jako taková, ale spíše její čelní představitelé, kteří se starají především o své vlastní zájmy a nouzí a potřeby lidí opomíjejí. Je to paradox: taráž inteligentní, celohindický smýšlející a anglicky hovořící vládnoucí vrstva, jež se nepopíratelně zasloužila o udržení multijazykové a multikulturní Indie pod jednou ústřední vládou, je bohužel zároveň

zodpovědná za chudobu a zaostalost. Líný jihoasijský „slon“ zcela opomněl to, co východoasijský „rybí“ (jistě ne bez vlivu konfucianské pracovní etiky) prosadili přinejmenším jako základ začínajícího hospodářského rozmachu: *všobecnou školní docházku a základní pozemkovou reformu*. Dokud ale polovinu populace tvoří negramotní, dokud vlastníci pozemků upírají velké části obyvatelstva půdu, dokud stát často zůstává bezubý vůči korupci, bude se hospodářský a kulturní pokrok omezovat jen na menšinu.

Modernizační proces a s ním spojená urbanizace, industrializace a demokratizace, které v Evropě již dávno zrušily starověký systém, přirozeně otřásá i indickou kastovní strukturou. Již první vláda nezávislé Indie v roce 1947 ustanovila všobecnou rovnost před zákonem. Odstranila právní handicap daný kastovním řádem a všem lidem alespoň v principu zajistila svobodný přístup do všech institucí. V roce 1997 mohl být dokonce zvolen indickým prezidentem člověk mimo kasty – dříve by to bylo nemožitelné.

Avšak propast mezi právním stavem a skutečným stavem společnosti je stále obrovská. Indie je zároveň se svými 1 500 jazyky a dialekty společensko-kulturně snad nejsložitější zemí na světě, jednoduchá řešení tu neexistují. Značná část Indů stále žije na *venkově*, kde mnohdy uprostřed vesnice bydlí bráhmáni a vyšší třídy, okolo nich šúdrové a na kraji nebo ve vlastních osadách pak lidé mimo kasty. Úplně odstranění kast by na druhou stranu přineslo i zhroutilé obsojné fungujícího ekonomického systému vzájemné závislosti, pomoci a solidarity. Přes noc se asi vše změnit nedá.

Největším problémem Indie je chudoba a negramotnost

Avšak *ve městech*, kam proudí stále více lidí, se hranice mezi kasty stále více stírají díky stále užšímu kontaktu při práci. Ačkoli lidé stále uvažují v tradičních kastergických nadřazenosti a podřazenosti, které každému členu společnosti poskytnuou vše potřebné, najdou se dnes i bráhmáni žijící v chudobě a vydělávající si na živobytí jako kuchaři nebo průvodci cizinců, zatímco nižší třídy například bohanou obchodem. Všobecně dnes nejsou ekonomicky nejlpe situováni bráhmáni, nýbrž *vaišjové*, obchodníci. Teprve v současné době se také účinně organizují lidé mimo kasty – *dalitové*, „ponížení“ – pod jedním politickým vedením, s nímž ostatní strany musí počítat.

Otázka zní: není tu žádoucí „přechodná diktatura“? Nikoli. Jak víme, režim vyjimečného stavu Indíry Gándhíové v letech 1975 až 1977 zrušoval. Avšak ani hospodářská liberalizace a deregulace při takovém počtu negramotných nezaměstnaných nestrácí. Naléhavě očekávaná je zásadní *reformna školství a sociálního systému*, jež by zmenšila nesmírnou propast mezi anglicky mluvící elitou a indickými masami a která by zlepšila skandální životní podmínky nižších vrstev. Jediné tak je možné dosáhnout toho, aby pro lidi nebyly stále lákavější nábožensky orientované strany, jež využívají hinduismus k politickým cílům, prosazují hinduistický stát (Hindu-Ráštra) a hrozí podkopáním demokratického systému. Filmy a komiksy s často mysticko-religiozní tematikou nejsou vhodným „protijedem“.

Ne, tváří v tvář z mnoha stran hrozící morální dezorientaci a duchovnímu vyprázdňení sotva dojde právě ve vládnoucí vrstvě ke kritické sebereflexi, překonání všobecného egoismu a korupce, k realistickému sebeomezení a společnému zformování národních sil bez silné *etické motivace vycházející z indické náboženské tradice*. I vlivní Indové si stěžují, že se staré elitě politiku, úředníku, vojáku a intelektuálu nepodařilo nastolit všobecně závazná etická měřítka. Indie dnes bohužel nemá *duchovní vůdce* formátu básníka Rabíndranátha Thákura, náboženského filozofa Šrí Aurobinda či Rádhakrišnana nebo sociálního reformátora a vášnivého hledače pravdy Mahátny Gándhího. Západní vazby intelektuálů a náboženských špiček by nebyly špatným předpokladem pro zásadní změnu a zároveň postupující urbanizaci a globalizaci, která by překonávala rozdělení profesních skupin a základní předpoklady existence kast, jež přezívají na vesnicích. Obavy však vzbuzuje to, že mladá podnikatelská elita nové střední třídy má smysl jen pro jedno: pro peníze.

Nadějným znamením nicméně je, že zmíněný a dříve více známý zvolený prezident z řad „nedotknutelných“ (za ženu má křesťanku!), *K. R. Narajanan*, v srpnu 1997 v projevu k 50. výročí nezávislosti apeloval na velkou nábožensko-etickou tradici Indie: „Indie měla jedinečnou čest ukázat světu, že člověk není živ pouze chlebem. Kulturní, morální a duchovní hodnoty byly vždy základními pilíři naší společnosti. Zde je také největší výzva pro Indii – ve stavu oslabení těchto morálních a duchovních fundamentálních struktur v našem veřejném životě. Současnou indickou společnost ničí zlo komunismu, kastovního myšlení, násilí a zvláště korupce.“

Hinduistický étos

Kritikové hinduismu z Indie i z ciziny tvrdí, že hinduismus nese nemalou spoluvinu na chudobě a bídě indických mas. Jeho zaměřenost mimo tento svět, víra v osud, rezignace na sociální nespravedlnost a především jeho kastovní systém prý podporují politickou nezodpovědnost, sociální pasivitu a lhostejnost k rozmlajající se korupci.

Tito kritikové by však neměli přehlížet to, na co pozitivně poukázal prezident K. R. Narajanan: že hinduismus má od počátku a zvláště od obrodného hnutí v 19. století silnou tradici *étosu*, etických hodnot, norem a jednání. A jestliže se dá dokonce i u australských domorodců nalézt *praktos*, sahající až k prehistorickým počátkům člověka, pak se tím spíše jistě setkáme s četnými prvky *étosu* (hodnoty, normy, etnosti) – třebaže všemožně roztroušenými – ve velké indické písemné kultuře véd.

Přesný výraz pro „étos“ ovšem v sanskrtu chybí (nejbliže mu je snad *áičána* – „dobré konání“). Je zde málo systematických etických traktátů. Ale už do 2. století před Kristem spadá *první systematizace étosu*. Pochází od *Paratadžálibho*, zakladatele čisté prakticky orientované filozofie *jógy*. Ten učil osvobození ducha (*atman* či *puruša*) z hmoty pomocí metodického ovládnutí fyzických i psychologických prvků lidské přirozenosti.

Prvním stupněm osmistupňové naukové cesty jeho Joga-súter je „jama“ – sebeovládání. Vyžaduje pět etických cvičení v myšlení, slovech a jednání, jež můžeme charakterizovat jako *prvky základního étosu* (podobně druhému příkazání desatera):

- nenásilí, neublžování (*ahimsá*),
- pravdivost (*satja*),
- neokrádání (*astėja*),
- cudnost, čistý život (*brahmacarija*),
- nedychtění, nevlastnění (*aparigraha*).

Ještě více než Paratadžáli přispělo k etizaci hinduismu 700 veršů nábožensko-filozofické naučné básně z eposu Mahábhárata (Kniha VI) s nejstaršími vrstvy, pocházejícími snad ze 3. století před Kristem, *Bhagavadgíta*. Bhagavadgíta je nejznámější a nevlivnější indickou svatou knihou, je často označována jako „evangelium“ hinduismu a je zároveň *velkým etickým dokumentem lidstva*. Neboí:

- Je *dogmaticky otevřená*: různé filozofické pohledy (monismus – dualismus, teismus – panteismus, oběti – odmítnutí ritualismu) nechává stát přímo vedle sebe. Různé školy a náboženská společenství se na ni mohou odvolávat jako na základ svých (často si protičících) výkladů.
- Má *realistické východisko*, ne aštam v lesích nebo život v odloučenosti, nýbrž bojiště, „bitevní pole“ života se všemi jeho vnějšími a vnitřními konflikty. V tomto kontextu jsou zde předkládány odpovědi na zcela konkrétní problémy.
- Zastupuje nesporně *světový étos*: nikoli „etika“ ve smyslu etického systému, spíše „étos“ ve smyslu mravního jednání. Přitom k vysvobození z kruhu

znovuzrození není vyžadována askenze a mnišské zřeknutí se světa. Spíše jde o aktivitu, která je spojená s odstupem od světa a které by mohl přikrkat i žid, křesťan, muslim, buddhista či konfucian: *plň svoje povinnosti ve světě, ale ne-propadni jim!* Tedy angažovanost bez náruživosti a posedlosti!

Již v Bhagavadgítě najdeme *tři klasické cesty ke spáse* – všechny tři dojdou uznání, vrchol je však v třetí z nich:

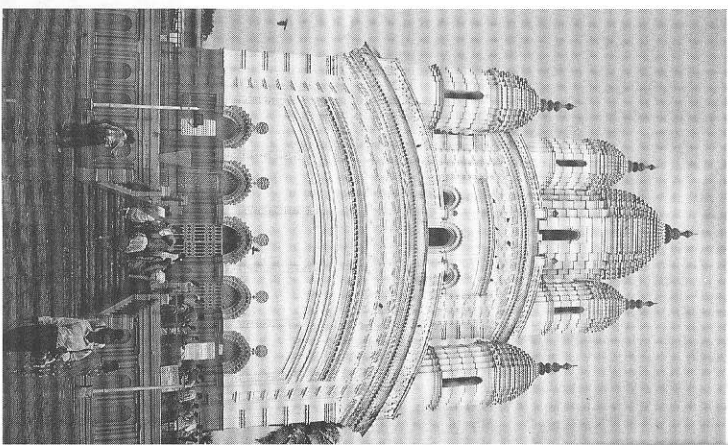
- cesta *poznání* (džhána-márga): k překonání nevědomosti (meditací, jógou, filozofií),
- cesta *jednání* (karma-márga): nejen jednání bráhmansko-rituální, nýbrž i sociální a náboženské,
- cesta *Boží lásky* (bhakti-márga): čím dál oblibenější, protože ji bez omezení mohou jít i nižší kasty, ba i lidé mimo kasty. Bhagavadgíta pak také vrcholil v Boží lásce ve slavném verši: „Vždy na mě mysl, buď mi oddaný, obětuj mi a klaněj se mi! Pak dospěješ ke mně!“ (z eposu Mahábhárata 18,65).

Duchovní obroda: Rámakršna

V 19. století se rodí eticky orientované náboženské *hnutí obnovy*, bez něhož by se sotva rozvinula jak indická národní kultura, tak i indická nezávislost. Na scénu nejprve vstoupila – především v Bengálsku – rozmanitá hnutí za *sociální reformu*, jež podnítil Rádžá Rám Móhan Ráj a jež se snažila dát odpověď na moderního ducha nastoupivšího s britským panstvím. Bez souběžné *duchovní obnovy* by však těmto hnutím scházela hloubka i vytrvalost. Renaissance hinduismu vedla k *modernímu reformnímu hinduismu* (paradigma V).

Našel se tehdy jeden neotesaný, nepřilíš vzdělaný, prostý venický mladík z chudé bráhmanské rodiny, který se po počátečním vzpírání stal knězem ve zbrusu novém chrámu v Kalkatě. Mladík začal postupem času v angličtině zběhlé a moderně vzdělané inteligenci dokazovat: *hinduismus* neumírá, jeho dny nejsou sečteny. Naopak se opět může stát *nevýčerpatejným zdrojem duchovní obnovy!* *Rámakršna* (1836–1886) – tak se ten muž jmenoval – měl od mládí exarické zážitky a víze, což bylo příznakem převeliké rouhy po Bohu a Boží lásky.

V chrámu v Kalkatě, založeném v roce 1855 jednou bohatou (ačkoli z nejnižší kasty pocházející)

Chrám v Kalkatě: svědek Rámakršnovy víze

vdovou a zasvěcením bohyni-matce Kálí, zažil Rámakršna vizi hrozná, děsivá a černá Kálí jako mladá, krásná a soucinná matka („*ma*“). Tento zážitek do jisté míry odpovídal křesťanskému označování matky Ježíšovy za „Královnu nebes“ či „Matku všehomíra“. Později Kálí dokonce ztotožňoval s brahma, s absolutnem. Tantrismus ovšem Rámakršna odsuzoval a manžeství se ženou, s níž ho sezдали již ve čtyřech letech a kterou později mysticky identifikoval s bohyní-matkou, nikdy nenaplnil.

Je nepochybné: Rámakršna byl zcela tradiční hinduista, přesto však zásadně inspiroval „neo-hinduisty“, kteří horlili pro modernizaci. Nebyl sociálním reformátorem, avšak mnoho sociálních reformátorů ovlivnil. Mezi ně patřil zakladatel neohinduistického sdružení Bráhma Samádž *Kéšab Čandra Šin*, jenž bojoval racionálními argumenty proti modláštví, pověřčným praktikám a sociálnímu zlu představovanému sebezpalováním vdov a nunností věna. Pro Rámakršnu a jeho stále čemější žáky však byly zásadní meditace, chvála Božho jména a emocionální láska k osobnímu Bohu (ať už uctívanému jako Kálí, nebo jakkoli jinak): tedy bhakti-márga („cesta oddanosti“).

Rámakršna tak dospěl k přesvědčení, že *všichni náboženství jsou pravdivá*, byť ne prostá omyly. Ať se jedná o primitivní uctívání obrazů, jež přece vpsledku nenáležejí obrazu, nýbrž Bohu, nebo o rozjímání nezpodobitelného brahma, které jisté představuje vyšší formu náboženství, všechno jsou to různé cesty k jednomu všeobsahujícímu Bohu.

Jisté: uznat Rámakršnu za Boží vtělení, za *avatáru* stejně úroveň jako Ráma, Křiřna, Buddha, a dokonce i Ježíš Kristus, za což se on sám prohlašoval už od mládí, je nemyšlitelné pro křesťany a nepřijatelné i pro mnohé hinduisty. Ani křesťanům by však nemělo být zatěžko uznat tohoto výjimečného muže za světce hinduismu a vtělení mystické Boží plnosti.

Setkání náboženství Východu a Západu: Vivékánanda

Předním Rámakršnovým žákem byl *Svámi Vivékánanda*, který se roku 1863 narodil a v roce 1902 zemřel v městě pojmenovaném po bohyni Kálí, v Kalkatě. Zde založil centrum pro duchovní cvičení a kulturu vědění – jmenovalo se Belur Math a nacházelo se u Gangy. Dnes je centrum hlavním stánem Vivékánandova mezinárodního rámakršnovského hnutí a stále je v něm s úctou udržována Vivékánandova pracovna. Právě on totiž vnesl Rámakršnovův odkaz do rozvíjejícího se národního hnutí.

Dostalo se mu vzdělání v křesťanské škole, podobně jako mnoho jiných moderně vzdělaných mladých mužů ztratil víru v tradiční hinduismus a stal se racionálním skeptikem. Mladého studenta práv však přitahoval Rámakršna natolik, že byl nakonec určen za jeho duchovního dědice. Do roka od Rámakršnovy smrti Vivékánanda složil s osmi až deseti druhy mnišské sliby a intenzivně studoval náboženskou sanskrtskou literaturu. Pak téměř tři roky namáhavě putoval jako žebřavý mnich po celé Indii, od východu na západ a od úpatí Himálajů až po jižní cíp Indie. Avšak ani

slépá zatvřelost ortodoxních hinduistů, ani jednostranný racionalismus sociálních reformátorů sdužení Bráhma Samádž jej neuspokojovaly.

Náhodou se dostlechl o *Parlamentu světových náboženství*, který měl rokovat v září roku 1893 v Chicagu v rámci světové výstavy. Rychle se rozhodl a vydal se na cestu – jako obskurní, neznámý hinduistický mnich měl obříže už s tím, aby se vůbec mohl účastnit jako delegát. Avšak již první kongresový den zastínil svým inspirativním, sparta proneseným projevem v perfektní angličtině všechny ostatní řečníky. V tomto parlamentu, *v němž se poprvé setkalo křesťanství s východními náboženstvími ve všech formách*, se nakonec stal duchovně nejvýraznější postavou. Svým požadavkem harmonie mezi náboženstvími Východu a Západu namísto dosavadních konfliktů a konfrontace předběhl dobu.

Předpokladem étosu je podle Vivékánandy zaměření k Bohu jakýmkoli způsobem: „Každá duše je potenciálně božská. Cílem je projevení tohoto božství v nitru tím, že navenek i vnitřně ovládneme to, co je v nás přirozené. Dělejte to konáním nebo bohoslužbou nebo psychickou kontrolou nebo prostřednictvím filozofie – nebo vším tím najednou – a buďte svobodní. To je celé náboženství. Učení, dogmata, rituály, knihy, chrámy či formy zbožnosti jsou podružné detaily.“ Vivékánanda přitom jako dobrý hinduista není jen proti přeceňování nauky, dogmatu a ritu, nýbrž zároveň se přimlouvá za *schopnost uzájemného doplňování se* (kompatibilitu a komplementaritu) *tří či čtyř praktických cest hinduismu* ke spáse: ať je to cesta meditace (*jóga*), poznání (*džňáná*), konání (*karma*) či Boží lásky (*bhakti*), všechny vedou k jednomu cíli, k jednomu Bohu.

Tento pohled je rovněž určující pro Vivékánandův postoj k jiným náboženstvím. „Jsem hrdý na příslušnost k náboženství, jež učilo svět toleranci a přijímání všech. Nejenže věříme v univerzální toleranci, nýbrž i uznáváme, že všechna náboženství jsou pravdivá.“ prohlásil Vivékánanda před delegáty.

Ze své osobní vnitřní perspektivy přitom ovšem chápal hinduismus jako nejvyšší formu, jako pravzor veškeré pravdivé religiozity, jako ideál náboženství. To by si přirozeně ze své perspektivy mohli stejně nárokovat křesťané pro křesťanství či muslimové pro islám. Co ale s tím, že si Vivékánanda i Rámakršna přáli zbožštění, jehož se jim v centru Belur Math zčásti dostalo a které má pro mnoho Indů nádech trapnosti? Momentálně se mi zdá podstatnější cosi jiného:

Parlament světových náboženství 1993

Přesně sto let po zasedání prvního Parlamentu světových náboženství dochází k opakování: znovu se v Chicagu, ve stejném velkém sále, 4. září 1993 schází zástupci světových náboženství. Nevynášili sice jedno univerzální ideální náboženství pro všechny lidi, jak si přáli Vivékánanda, zato však schválili prohlášení *světového étosu*, to jest společného lidského étosu pro lidi všech náboženství a filozofii. Svámi Vivékánanda by jisté souhlasil.

Znamená to: *dogmatické rozdíly*, jež nyní existují mezi náboženstvími, *nebyly odstra-
něny*. Jednota náboženství není na pořadu dne. Jde však o *mír* mezi náboženstvími, jenž
je zásadním předpokladem míru mezi národy.

A však právě tento *mír* mezi náboženstvími má zásadní význam: *etické imperativy*, na
nichž by měli lidé trvat, jsou ve všech náboženstvích *v podstatě stejné*. Najdeme je, jak už
bylo řečeno, u zakladatele jógy a v Bhagavadgítě. Najdeme je v hebrejské bibli, v Novém
zákoně, v Koránu a ve všech velkých filozofických a náboženských tradicích lidstva. Par-
lament světových náboženství se roku 1993 pokusil tyto velké imperativy přetlumočit
dnešku a učinit je konkrétními a srozumitelnými současnému člověku.

Ganga práv prýští z Himálají povinností

Dospěli jsme na konec naší dlouhé cesty od pramene Gangy k jejímú ústí; kdysi ta-
ková cesta tam a zpět trvala poutníkoví přibližně šest let. Ostrov *Gangasagar* v deltě
Gangy (70 kilometrů jižně od Kalkary) je považován za ústí řeky, a tamní chrám je
proto zvlášť posvátný. Přesto tu nemyslím ani tak na místní legendy, ale na „velkou
duši“, *Mahátma Gándhího*, který s příkladnou neohrožeností razil cestu sociální,
politické a náboženské obrodě Indie, započaté jeho předchůdci: prostředkem mu
byla politická agitace, kterou mobilizoval masy – nenásilná a často spojená s občan-
skou neposlušností.

Ale Gándhí dnes? Udělat z něho svatého, a odsoudit ho tak k zapomnění? Sám
Gándhí přece nechtěl být světcem, ale hledáčem pravdy – nezáleželo mu na dogma-
tickém či morálním systému, ale na „držení se“ („*agnáha*“) pravdy („*satjá*“), a tedy
na etickém jednání. Toužil po rakové Indii, ve které by všechna náboženství mohla
žít v míru a kde by Bůh hinduisty (Ram) nestál proti Bohu muslima (Rahim), nýbrž
kde by byl jedno – Ram-Rahim – a kde by díky tomu hinduisté a muslimové byli
bratři a všichni společně bojovali proti sociální nespravedlnosti, hospodářskému
vykořisťování a všeobecné korupci.

Gándhí se zaměřoval na etické principy nejen Bhagavadgíty, ale i Ježíšova
horského kázání. Jako sedm moderních sociálních hříchů pranyřoval (a v tom tak
předznamenal *postmoderní hinduismus* – paradigma VI):

1. politiku bez principů
2. podnikání bez morálky
3. bohatství bez práce
4. výchovu bez charakteru
5. vědu bez lidskosti
6. požitek bez svědomí
7. náboženství bez obětí

A v době, kdy se jemu, velkému zástánci lidských práv, zdálo, že duch doby
směřuje i ve Všeobecné deklaraci lidských práv OSN z roku 1948 k přílišnému zdů-
razňování lidských práv při opomíjení lidských povinností, dovolával se svědomí:
„*Ganga prádu prýští z Himálají povinností*.“

I Ganga však má *cíl v moři*; do něhož se vlévají všechny toky. Cílem všech *nábo-
ženských* je jeden *Bůh*, k němuž vedou rozličné cesty. Tak se mnoho Indií odmalická
učí těmto veršům:

„Stejně jako různé toky, jež pramení
na rozličných místech, vlévají své vody
do moře, tak, ó, Pane, vedou
různé cesty, po nichž se lidé
s rozličnými sklony pouštějí,
v celé své rozmanitosti,
přímé i klikaté
všechny k tobě.“